

MAVZU: PEDAGOGIK FAOLIYATDA O‘QITUVCHINING MUNOSOBATI.

**O‘qituvchi faoliyatida muloqot madaniyati va psixologiyasi.
Muloqotni tashkil etishda umum-insoniy qadriyatlarning
ustuvorligi.**

REJA:

- 1. O‘qituvchi faoliyatida muloqot madaniyati va psixologiyasi.**
- 2. Milliy qadriyatlarimiz va sharqona tarbiyamizning ta’siri.**
- 3. Pedagogik muloqot funkstiyalari.**
- 4. Xulosa.**
- 5. Foydalanilgan adabiyotlar**

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot.

1. Dars hamda darsdan tashqari jarayonda o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot, unga qo'yiladigan talablar.
2. O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik muloqotni boshqarish uslublari.
3. O'qituvchining o'quvchi bilan bo'lgan muloqatida ishon tirish va ta'sir etish usullaridan foydalanish.
4. Pedagoglar jamoasida muomala odobi.

O'qituvchi faoliyati turlari

Oliy maktab o'qituvchisining kasbiy faoliyati turli yo'nalishlarda bo'ladi. Ulardan eng muhimlari tubandagilar:

O'quv pedagogik faoliyat. Bu faoliyat jamiyat talablariga mos ravishda oliy maktabda o'quv jarayonini tashkil etishga yo'naltiriladi. Oliy maktabdagi o'quv jarayoni uchun o'quv va ilmiy-tadqiqot ishlarining o'zviy bog'liqligi, talabalar faolligi va mustaqil ishlari ijodiy potentsial bo'lgan shaxs ahamiyatini oshirish xarakterlidir.

Oliy maktabdagi pedagogik faoliyatda nazariy va amaliy faoliyat qo'shib olib boriladi.

Nazariy faoliyat yangi qonuniyatlarni ochish bilan bog'lanadi.

Amaliy faoliyat muayyan vaziyatlarni yangilashga va pedagogik vazifalar tizimini hal qilishga yo'nalgan bo'ladi.

O'qituvchi konkret fanni boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro bog'lagan holda uning o'qitilish maqsad va vazifalarini belgilaydi, talabaning o'quv-bilish faoliyatini jonlantirishni ta'minlaydigan o'qitishning mazmuni, zamonaviy shakl va metodlarini o'ylab topadi.

O'qituvchi o'quv-pedagogik faoliyatining o'ziga xosligi uning ilmiy-tadqiqot ishlarida faol ishtirok etishidir.

Oliy maktab o'qituvchisining pedagogik faoliyati tavsifida olimlar, odatda, N.V.Ko'zmina va Z.F. Esarova tadqiqotlariga tayanadilar. Ular quyidagi komponentlarni farqlaydilar:

- konstruktivlik;
- tashkilotchilik;
- ilmiy bilish;
- kommunikativlik.

Konstruktivlik komponenti ilmiy-tadqiqot, o'quv-tarbiya ishlarida loyihalash yoki o'z konstruktivlash malakalarida ko'rinadi.

Loyihalash malakasi – bu ilmiy izlanishni yoki o‘quv-tarbiya jarayonini modellashtirishning intellektual malakalaridir. o‘qituvchining loyihalash malakasi Z.F.Esarova tomonidan tadqiq etilgan.

Oliy maktab o‘qituvchisi faoliyatini tavsiflash va baholash uchun quyidagi sathlardan foydalaniladi:

- reprodO‘qtiv. Bunda o‘qituvchi faqat o‘zining axborotlarini loyihalashtiradi, lekin auditoriyadagi talabalarning saviyalarini hisobga olmaydi;
- moslashuvchan. Bu sathda o‘qituvchi o‘quv axborotlarini auditoriyadagi talabalarning saviyalariga mos qilib modellashtiradi;
- lokal-modellashtirish. Bu sathda o‘qituvchi axborotlarni bayon qilibgina qolmaydi, balki ayrim masalalar bo‘yicha bilim, malaka va ko‘nikmalar tizimini modellashtira olishi lozim;
- tizimli-modellashtirilgan bilim. Bu sathda konkret fanni o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan o‘z faoliyati va talabalar faoliyati tizimini modellashtiradi;
- tizimli-modellashtirilgan faoliyat. Bu sathda o‘qituvchi talabalar bilan birga barcha o‘quv-tarbiya ishlari tizimini modellashtira oladi.

Tashkilotchilik faoliyati. Bunday faoliyat ilmiy izlanish va o‘quv-tarbiya jarayonini aniq rejalashtirish va tashkil etish malakasida ko‘rinadi. Bu o‘qituvchi, talaba va boshqa olimlarning o‘zaro aloqador faoliyatidir.

Tashkilotchilik faoliyati o‘zini, o‘zining vaqtini; talabalarning individual, guruh, kollektiv ishini; birgalikdagi tadqiqotlarini amalga oshirish uchun kadrlarni tanlab olish va ularning vazifalarini belgilab berishni tashkil etish malakasida namoyon bo‘ladi.

Tashkilotchilik faoliyatining asosiy vazifasi shu faoliyat ishtirokchilarining xatti-harakatlarini integrastiyalashdir.

Ilmiy-bilish faoliyati. Bu faoliyat atrof-olamni va o‘zini chuqur va har tomonlama bilish malakasida ko‘rinadi.

o‘qituvchi o‘z tadqiqotlari, talabalar va aspirantlarning ilmiy faoliyati jarayoni va natijalarini tahlil qiladi.

Kommunikativlik faoliyati. Bu faoliyat safdoshlari va talabalar bilan maqbo‘l o‘zaro aloqalarni belgilash malakasini ko‘zda tutadi.

Kommunikativlik faoliyati asosida o‘qituvchining o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati yotadi.

Tadqiqotchilar pedagogik vazifani pedagogik jarayonning asosiy birligini namoyon etadigan o‘ziga xos tizim sifatida izohlaydilar.

V.A.Slastenin pedagogik vazifa deganda, bilish, voqelikni yangilash (o‘zgartirish) maqsadi bo‘lgan o‘ylangan pedagogik vaziyatni tushunadi.

o‘qituvchining maqsadga yo‘nalgan faoliyatida pedagogik vazifaning: **strategik, taktik va operativ** kabi uch katta guruhi farqlanadi.

Strategik vazifa. Bu o‘ziga xos ulkan vazifa. Strategik vazifalar ta’limning umumiy maqsadlaridan kelib chiqadi. U jamiyat rivojlanishining ob’ektiv ehtiyojlarini aks ettiradi. Bu vazifalar pedagogik faoliyatning dastlabki maqsadi va yakuniy natijalarini aniqlab beradi.

Joriy pedagogik jarayonda strategik vazifalar taktik vazifalarga aylanadi.

Taktik vazifalar ta'limning yakuniy natijalarini ta'minlashga yo'nalganligini saqlab qolgan holda strategik vazifalarning u yoki bu bosqichida hal qilinadigan vazifalardir.

Operativ vazifalar pedagog amaliy faoliyatida joriy va birinchi navbatda hal qiladigan vazifalardir.

Oliy maktab o'qituvchisining kasbiy faoliyat tahlili shuni ko'rsatadiki, bu kasb o'ta murakkab hamda o'ta ijodiy kasbdir.

1. O'qituvchi faoliyatida muloqot madaniyati va psixologiyasi.

Pedagogik faoliyat madaniyat bilan o'zviy ravishda bog'langan bo'ladi.

YUqori saviyali madaniyat - pedagog mehnatining zaruriy sharti hisoblanadi.

Madaniyat - so'zi lotinchadan tarjima qilinganida «ishlov berish», «etishtirish» ma'nosini bildiradi. U insoniyat tomonidan ijtimoiy-tarixiy amaliyoti jarayonida yaratilgan va yaratilayotgan, jamiyatning rivojlanshidagi tarixiy erishilgan darajasini ifoda etuvchi moddiy va ma'naviy qadriyatlari to'plamidan iborat bo'ladi.

Madaniyat keng ma'noda - bu jamiyatning rivojlanishi tarixiy darajasidir. U odamlarning hayoti va faoliyatini tashkil etish turlari va shaxslarida hamda ular yaratayotgan moddiy – ma'naviy qadriyatlarda xam o'z ifodasini topadi. Tor ma'noda madaniyatni moddiy va ma'naviylik kabi ham tushuniladi.

Moddiy madaniyat ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan texnika, ishlab chiqarish tajribasi, moddiy mablag'lardan iborat bo'ladi.

Ma'naviy madaniyat fan, san'at, adabiyot, ta'lim, falsafa kabi sohalarda ma'naviy qadriyatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash va foydalanishdan iborat bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov rivojlanish strategiyasi jamiyatda islohotlar va qayta qurishlarni o'tkazish haqida gapirar ekan, asosiy vazifalaridan biri jamiyatni yanada ma'naviy yangilanishi deb belgilanadi.

I.A.Karimov ma'naviylikni o'z-o'zini, jamiyatdagi o'z o'rnini chuqur tushunib etishga intilish sifatida belgilaydi. Bu insonlarning – siyosiy, iqtisodiy huquqiy ongi darajasining o'sishidir. Insonlar ongida, ayniqsa, yoshlar da mustahkam ahloqiy va ma'naviy tushunchalarni, ijtimoiy va demokratik qadriyatlarni mustahkamlash zarurligi haqida ko'p bor ta'kidlaydi.

I.Karimov ma'naviyat haqida gapirganda, u insonni ruhiy poklanishi va o'sishiga, ichki dunyoni boyitish, irodani mustahkamlash, ishonitirish, qadriyatlarni, vijdon o'yg'onishiga undovchi ichki kuchni tushunishi ekanligini ta'kidlaydi.

O'qituvchi faoliyatda inson madaniy faoliyatning uch shakli ko'rinadi:

1-shakli: O'qituvchining madaniy ijodkorlik va madaniy ochuvchi faoliyati. U pedagog shaxsining rivojlanishi (o'zini anglash, o'zini dasturlashtirish, o'z-o'ziga ta'sir) va o'quvchilar shaxsi rivojlanishiga yo'naltirilgan.

2-shakli: O'qituvchining insoniy to'plangan madaniy boyliklarini o'zlashtirish va egalash. U psixik holat, nutq va hokazolarni boshqarishda pedagog shaxsining o'zini namoyon etishga qaratilgan.

O'qituvchining o'zini namoyon etishi jamiyatning tarbiyaviy, ta'limiy va rivojlantiruvchi kuchi hisoblangan, insoniyat to'plagan tajribani egallamay turib, amalga oshirib bo'lmaydi.

3-shakli: (muloqot) va pedagogning bevosita ta'siri-muloqot va munosabat, o'quvchilarga madaniy qadriyatlarni etkazishda o'z madaniyatining shaxsiy, bevosita, namoyon bo'lishidir.

Faoliyat kategoriyasi sifatida pedagogik madaniyat pedagogik faoliyatning hamma turlarida amalga oshiriladi.

Pedagogik madaniyat imkoniyat yaratgan pedagogik tajribalarni egallab olish orqali ko'p qirrali munosabatlar va muammolarni vujudga keltirishga yordam beradi, o'zini anglashni, o'zini takomillashtirishni ta'minlaydi.

Pedagogik madaniyat muammolari buyicha F.N.Gonobolin, N.V.Ko'zmin, A.I.Sherbakov, A.A.Slastenin va boshqalar tomonidan tadqiqot ishlari olib borilgan.

Bu tadqiqotlarda pedagogik faoliyatning turli xil sifatleri va ko'rsatkichlari o'rganilgan va pedagogik faoliyat orqali o'qituvchining pedagogik madaniyati darajasini, uning mazmuni va mohiyatini anglaydilar.

E.A.Grishin pedagogik madaniyatni ifoda etib, o'qituvchining quyidagi kasbiy ahamiyatga molik sifatlarini ko'rsatadi:

- **Umumiy bilimdonlik**
- **O'z fanini bilish**
- **Pedagogik bilim va mahoratlarini doimiy rivojlantirib borish**
- **Pedagogik kasbini sevisish**
- **Odamiylilik, haqiqatgo'ylik va talabchanlik**
- **Ko'zatuvchanlik, e'tiborlilik va odoblilik.**

V.A.Slastelin pedagogik madaniyatning integral ko'rsatkichlari deb quyidagilarni hisoblaydi:

- **Mutaxassislik sharafi va g'ururini his etish**
- **Jamiyatga xizmat qilish shakli sifatida pedagogik faoliyatga tayyorlik darajasi**

V.A.Kan-Kapin pedagogik faoliyat madaniyati tizimiga quyidagilarni kiritadi:

- **Ijodiy individuallik**
- **Sezgi farosat**
- **Odob**
- **Intuistiya**

V.A.Kan-Kapin pedagogik faoliyatni ijodiy jarayon sifatida qaraydi. Pedagogik mahoratga u pedagogik mahoratlilikni kiritib, uni pedagogik madaniyatning bir qismi deb hisoblaydi.

Pedagogik madaniyatning muhim tashkil etuvchilari sifatida **V.I.Pisarenko** quyidagilarni ko'rsatadi:

- **Intelektuallik**
- **Bilimlar doirasining kengligi**
- **Kasbi bo'yicha bilimlarining chuqurligi**
- **Ilmiy va ijtimoiy ma'lumotlar oqimida yo'l topa olish mahorati**

- Pedagogik faoliyatda bilm va mahoratlardan foydalana bilishi

Pedagogik madaniyat muamolarini o'rganish. Bu tizimning quyidagi tashkiliy qismlarini ajratib ko'rsatishga imkoniyat beradi.

1. O'qituvchining shaxsiy kasbiy pedagogik yo'nalganligi. Bu komponent tizimini tashkil etuvchi element hisoblanadi. U pedagogik jarayonning uning qiziqishlari, layoqati, ishonchi, g'oyalari orqali pedagog faoliyatni insonparvarlashtirishga qaratilgan mustahkam sabablar to'plamidan iborat bo'ladi.

Pedagogik jarayoni tashkil etishda o'qituvchining shaxsi kasbiy pedagogik yo'nalganligi quyidagilarni o'z ichiga oladi.

- G'oyalarini (pedagogik vazifalarni keng ko'ra olishi, pedagogik fikrlashi, rivojlanishi, o'zini rivojlantirish bilan shug'ullanishi, pedagogik o'zaro aloqalarda professionalizmga erishish)
- Qiziqishlari (fanga qiziqishi, psixologik-pedagogik bilimlarini takomillashtirishi, o'qituvchilarning ta'lim darajasini va umumiy ma'naviy madaniyatlarini oshirish)
- Qadriyatli yo'nalishlari (yuqori bilmga ega bo'lish, tarbiyalash, o'qituvchi va rivojlantirish jarayonlarida o'qituvchilarini faollashtirish)

Bu tadqiqotlarning umumiy xulosalariga asosan, kasbiy pedagogik yo'nalganlikning muhim omili bo'lib, o'qituvchining insonparvarligi, uning o'qituvchilarga oliy qadriyat sifatida munosabati, o'qituvchining shaxsi, qadriyatini hurmat qilish, mehribonligini do'stona talabchanligini, befarqlik kamsitish va shavqatsizlikka yo'l qo'ymasligi hisoblanadi. Pedagogik faoliyatga iste'dodi asosida sabablari va maqsadlari yotadi. Sabablari pedagogning pedagogik faoliyatiga anglab etgan holda intilishi bilan ifodalanadi.

Maqsadlari - bu o'qituvchining kasbiy faoliyatida natijalarga erishishga intilishlaridir.

SHunday o'qituvchi shaxsining kasbiy pedagogik yo'nalganligi o'zida uning g'oyalarini, qiziqishlarini, qadriyatli yo'nalishlarini birlashtiradi va pedagogning shaxsiy sifatlarini moslashtirishi haqiqiy imkoniyatlarini, uning o'qituvchi tarbiyaviy jarayon talablari kasbiy darajasini aks ettiradi.

2. Milliy qadriyatlarimiz va sharqona tarbiyamizning ta'siri Insonning o'zini qurshab turgan olam bilan o'zaro birgalikdagi harakati odamlar o'rtasidagi ularning ijtimoiy hayoti va ishlab chiqarish faoliyati jarayonida tarkib topadigan ob'ektiv munosabatlar sistemasida yuz beradi. Kishilar ishlab chiqarish jarayonida tabiatgagina emas, balki bir-birlarga ham o'zaro ta'sir ko'rsatadilar. ("Pedagogik muloqot" 1-8 bet)

"Ta'lim to'g'risida"gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablariga muvofiq ta'lim-tarbiya ishlarida milliy- madaniy va umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligiga e'tibor berib kelinmoqda. Bu ustuvorlik turli xildagi muloqotlarda ham saqlab kelinsa maqsadga muvofiqdir. Bunda ayniqsa, Prezidentimiz I.A. Karimov tomonidan ko'rsatib berilgan O'zbekistonni rivojlantirishning ma'naviy axloqiy negizlari:

- umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik;

- xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish;
- insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi;
- vatanparvarlik

kabilar turli muloqotlarda asos bo'lib xizmat qilishi lozim.

Milliy qadriyatlarimiz va sharqona tarbiyamizning ta'siri muloqotda ham sezilib turadi. Bizda kishilar bilan munosabat, so'zlashuv va shuningdek ish, xizmat bilan bog'liq aloqaga muomala deyiladi. Eng go'zal muomala lutf-karamdir. A.Navoiy buni muomala-pardoz deb yozadi. Xullas xalqimizda odamlar bilan munosib tarzda muomala qila bilishlik madaniyat, olijanoblik alomati deb tushunilgan.

Muomala madaniyati, eng avvalo, xalqimizning bolajonligi, oilani muqaddas bilishida namoyon bo'ladi.

Ikki notanish o'zbek yigiti uchrashib qolsa, salom-alikdan keyingina suhbatni "Uylanganmisiz?" degan gapdan boshlaydi. Agar ular 30 yoshlarda bo'lsa savol boshqacharoq bo'ladi: "Og'ayni bolalardan nechta?" Ha, kasb-kor, uy-joy, boylik va shu kabi moddiy jihatlar surishtirilmaydi, bu odob doirasiga kirmaydi ham, lekin bola-chaqadan so'z ochish o'zbeklarga xos milliy odatlardandir. Ota-ona uchun farzandlari haqida maqtov eshitish, "Otangga rahmat" degan olqish ham eng katta saodatdir.

O'rta yoshdagi tanish yoki notanish erkaklar va ayollar muloqotida "hammasidan qutilganmisiz?" degan savol uchrashi tabiiy. o'g'illarini uylantirib, qizlarini o'zati bo'lganmisiz? Ota-ona farzandlarini oilali, uy-joyli qilish tashvishi bilan yashaydi, bu ular hayotining mazmuni bo'lib qoladi.

Barcha madaniy xalqlarda bo'lgani kabi o'zbeklarda ham muomala "Assalomu-alaykum" va "Vaalaykum assalom"dan boshlanadi, keyin hol-ahvol so'rashishga o'tiladi.

Muomala va muloqotda xalqimizning milliy an'analari va urf-odatlari ham ta'sirini ko'rsatadi.

"An'ana" arabcha so'z bo'lib, o'zok, zamonlardan beri avloddan- avlodga, otalardan bolalarga o'tib davom etib kelayotgan urf- odatlar, axloq mezonlari, qarashlar va shu kabilardir. Xalqimizning ilg'or an'alarini o'zlashtirish, unga rioya qilish va boyitib borish lozim.

Xalqimizda azaldan ko'pchilik ishtirokida o'tadigan turli bolalar o'yinlari, choyxona suhbatlari, to'y-ma'rakalar, mavsumiy bayramlar-lola sayli, "boychechak" aytish, qovun sayli, qizlar majlisi, kelin salomi, yuz ochtisi, sumalak, kurash, mehmon kutish kabi ko'plab marosimlarimiz o'zbek xalqiga xos bo'lgan "o'zbekona", "SHarqona" tarbiyalashda katta rol o'ynaydi.

Xalq og'zaki ijodimiz ham bolalarda turli ahlokiy sifatlarni tarbiyalashda muhim rol uynaydi.

SHarqona munosabatda ota-onaga hurmat bilan qaralishi ularning gapini ikki qilmaslik, ota-onaning izmidan chiqmaslik, shu bilan birga otaga gap qaytarish, unga tik boqish gunoh hisoblanishi kabi holatlarni kurishimiz mumkin. YOki ustozga hurmat bilan qarash kabi xislatlar ham katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Muloqotda turli xalq og'zaki ijodiga xos bo'lgan afsona, rivoyat, ertaklar, maqollar va hikmatlardan foydalanish ham kishini muomala madaniyatni kuchaytiradi va ikkinchidan katta tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega bo'ladi.

Jamiyatni demokratlashtirish - maktabdagi munosabatlarni insonparvarlashtirishdir. Pedagogik amaliyot davrida talablar bilan birga maktab direktori fan bo'yicha eng ilg'or deb tanishtirgan o'qituvchining darsiga kirdilar. Haqiqatdan ham, o'qituvchi mavzuni juda yaxshi biladi, qator qo'shimcha adabiyotlardan foydalaniladi, mavzuni yorita oladi. Lekin o'quvchilarga nima bo'lgan? o'qituvchi qiziqarli, mazmunli savollar berayapti. Lekin hamma o'quvchilar pedagog fikrini tushunib etmayapti, ozgina yordam kerak. Lekin o'qituvchida o'quvchi javobini eshitishga chidam etishmayapti. Hatto bir qo'l ko'tarib javob bermoqchi bo'lgan o'quvchiga jerkib berdi: "Nimaga qo'lingni buncha chaypaysan? Bu odatingdan boshim og'rib ketdi" (Bilmasang nimaga qo'l ko'tarasan?)

Darsdan so'ng talabalar bir ovozdan darsni qoniqarsiz deb baholaydilar. Bu erda faqat o'qituvchining bilimi emas, balki dars muhiti, o'qituvchi va o'quvchi muloqoti, munosabati muhimdir. Ayniqsa hozirgi kunimizda oldimizga erkin, mustaqil fikrlovchi har tomonlama etO'q yoshlarni tarbiyalash vazifasi turganda, bu muloqot aslida muhim ahamiyat kasb etadi.

Demokratik jamiyatda bolalar, umuman, har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi.

Bir maktab direktori shunday deydi: "o'quvchilar bilan bir o'zim kurashayapman, aslida hamma birga kurashishi kerak". U maktabdagi o'quv va tarbiya jarayonini yaxshilash uchun o'quvchilarga qarshi kurash yo'lini tanlagan. Ularni o'z irodasiga bo'ysundirmoqchi. Buning natijasida bir-biriga qarshi 2 lager yuzaga keladi: o'quvchilar va o'qituvchilar.

Muloqot-pedagogik faoliyatdagi eng muhim kasbiy quroldir.

Pedagogik mulokot - bu o'qituvchining o'quvchilar bilan darsda va darsdan tashqari vaqtda eng qulay psixologik muhit yaratishga qaratilgan kasbiy munosabatdir. Noto'g'ri pedagogik muloqotdan o'quvchida qo'rquv, ishonchsizlik, e'tibor, diqqat, ishchanlik pasayadi, nutq dinamikasi bo'ziladi, mustaqil fikrlash pasayadi.

O'qituvining o'quvchilar bilan muloqoti bunday kayfiyata yo'l qo'ymasligi, o'quvchini faollikka undashi, unda quvonch paydo qilishi kerak.

A.S.Makarenko fikricha o'qituvchi muloqoti hypmat va talabchanlikka asoslangan munosabat bo'lishi kerak.

V. Suxomlinskiy aytadiki: "Maktab hovlisida gapirilganda har bir so'z o'ylangan aqlli, maqsadga qaratilgan bo'lishi kerak". o'qituvchi so'zi faqat quloqqa emas, balki yurakka ham qaratilgan bo'lishi kerak.

O'quvchi o'qituvchisiga do'stiga, o'rtog'i va ustoziga bo'lgan munosabatda bo'lishi kerak. o'qituvchi o'quvchi munosabati dustlikka asoslanishi lozim.

Umuman ilg'or pedagoglar fikricha ta'lim faqat hamkorlik pedagogikasi pozistiyasida bo'lishi kerak.

3.Pedagogik muloqot funkstiyalari. Pedagogik muloqot sostial psixologik jarayon sifatida quyidagi funkstiyalari bilan xarakterlanadi:

shaxsni bilish;

- axborot almashinish;
 - faoliyatni tashkil etish;
 - ◆ rollar bilan almashish;
- boshqalar uchun qaygʻurish;
oʻz fikrini tasdiqlash.

Muloqotning axborot almashish funkstiyasi materiallar va qadriyatlar bilan almashish jarayonini taʼminlab, hamkorlikdagi izlanish muhitini, oʻquv tarbiya jarayoni uchun qulay sharoit yaratadi.

Oʻqituvchi taʼlim-tarbiya jarayoniga shaxsiy rol shakl kiritadi: oʻquvchilarni darsning turli elementlarini bajarishga jalb etadi, oʻquvchilarga tashkilotchi va ijrochi rollarida qatnashishga imkoniyat beradi.

Muloqot shaxsni oʻzini tasdiqlash funkstiyasini ham bajaradi. Pedagogning vazifasi oʻquvchiga oʻzining "Menligi"ni anglashga oʻzining shaxsiy ahamiyatini bilishga; oʻziga baho berishga oʻrgatishi kerak.

Oʻqituvchi darsni rejalashtira turib, faqat axborot berishni emas, balki bolalarni oʻz fikrlariga ishonch va imkoniyat ham yaratish kerak.

Pedagogik muloqot toʻzilishi. V.A.Kan-Kalik fikricha pedagogik muloqot jarayoni quyidagicha toʻziladi:

- Pedagog tomonidan sinf bilan boʻlgusi muloqotni modellashtirish (prognostik etap);
- Dastlabki oʻzaro faoliyatdagi bevosita muloqotni tashkil etish (Kommunikativ aloka);
- Pedagogik jarayon borishida muloqotni boshqarish;
- Amalga oshirilgan muloqotni tahlil etish va uni yangi faoliyat uchun modellashtirish.

Muloqotning har bir bosqichida oʻqituvchi nimani bilishi kerak?

Modellashtirish bosqichi auditoriyaning oʻziga xosligi, xususiyatlarini bilishini talab etadi: bilish faoliyati xarakteri, uchrashi mumkin boʻlgan qiyinchiliklar: ish dinamikasi tayyorlanayotgan dars oʻzaro hamkorlikka mos va faqat oʻqituvchi shaxsidan emas, balki oʻquvchi shaxsi tomonidan ham oʻylangan boʻlishi, turli variantlarda toʻzilishi lozim.

"Kommunikativ ataka" bosqichida sinfning tezda ishga jalb qiladigan texnika kerak, samoprezantistiya va dinamik taʼsir priyomlarini egallash lozim.

Muloqotni boshqarish bosqichida oʻquvchilar tashabbusini quvvatlash, dialog muloqot tashkil etish, oʻz fikrlarini real sharoitga moslay olish koʻnikmalari zarur boʻladi.

Tahlil qilishda maqsad, vosita va natijalar majmuasini tahlil etadi. Oʻquv tarbiya jarayonida oʻqituvchi muloqotni tashkil etish va boshqarishda rahbar, tashabbuskor boʻladi.

Insonning ahloqiy tarbiyalanganligi uning atrofidagi narsalarga boʻlgan turli-tuman munosabatlarda namoyon boʻladi. U insonning hislarida kechinmalarida ifodalanadi hamda xulh atvorida hatti xarakatida boʻladi.

Bolalarga yaxshilik qilish va mehribonlik ichki kechinmamiz bilan holatdagina emas, balki pedagogik faoliyatimizdagi bola bilan yoki sinf bilan munosabatdagi asosiy motiv asosiy rag'bat bo'lishi kerak.

Muomala rollar orqali shaxs faoliyati uchun muayyan maydon yaratib, unda u yoki bu sotsial xulq atvorni programmalashtirish o'qituvchi o'quv tarbiya jarayoniga shaxsiy roli shaklini kiritadi. Dars jarayonida o'quvchilarni o'qituvchi tashkilotchi va ijrochi rollarida bo'lishga imkon beradi. Muomala shaxsga o'zini tanishga o'rgatadi. o'qituvchi darsni rejalashtirar ekan faqat axborotni egallash haqida o'ylamasligi, balki avvalo o'qituvchining yordamiga muxtoj bo'lgan o'quvchilarning o'zi ifodalay olishi uchun sharoit yartish haqida o'ylash, har bir o'quvchining qiziqishini ta'minlovchi sharoitlarni ko'ra olishi va hamkorlikni ta'minlanishi lozim.

Muomala jarayoni ikki tipda bo'lishi mumkin: Dialog va monolog. Monolog muomalada hamkorlik bir tomonning ijrochiligi asosida quriladi. Pedagogik faoliyat pedagogning bolalar bilan yaxshi munosabati jarayonida, ishni demokratik tashkil etish va birgalikdagi ijodiy faoliyat jarayonida bo'lishi mumkin. Diologik muomilada esa hamkorlik ikki tomonning ijrochiligi asosida quriladi, ya'ni savol – javob tariqasida.

Pedagogik muloqot bu o'qituvchi professional aktivligining bir ko'rinishi bo'lib, bunda ta'lim va tarbiya vazifalari o'qituvchi hamda o'quv tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro ta'sir vositasi bilan hal qilinadi.

Bu vaziyatda o'qituvchi baho beruvchi rolida chiqadi, ikkinchi uning o'zi baho oluvchi hisoblanadi. Ravshanki bunday hollarda pedagogik ta'sir ko'rsatish vazifalari va vositalari ham o'qituvchining pedagogik muloqoti har xil bo'ladi. Biz quyida o'qituvchining o'quvchilar bilan muloqotini qarab chiqamiz.

Pedagogik muloqotning tarkibiy qismlari uning vazifalari o'qituvchining o'quvchilar va kasbdoshlari bilan o'zviy aloqalari vositalar hamda usullari muloqot xarakteriga baho berishdan iborat bo'ladi. **Muloqot vazifalari o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi:**

- o'quvchiga yangi ma'lumot berish yoki fikr almashish, o'qituvchi va o'quvchilarning bir-birlarini o'zaro bilishlarini;
- bir-birini xulqlarini to'zatishtirish va boshqarish muloqot hap bir ishtirokchisi shaxsning imkoniyatlarini ochish va undan foydalanish, ularning o'z oldilarida turgan muammolarni o'zlari mustaqil hal etishlari;
- o'qituvchi shaxsiy fikrining pedagogik jihatdan maqsadga muvofiqligi muloqot ishtirokchilarining bir-birlaridan qanoat qilganliklari va hakoza.

Pedagogik muloqotning boshqa jihati uning vositalari va usullaridir: vositalar tashkil etuvchi, baho beruvchi, intizomga undovchi bo'lishi mumkin. Adabiyotlarda o'qituvchi o'z ishining ustasi ekanligi ta'kidlanib intizomga undovich vositalarga nisbatan tashkiliy ta'sir ko'rsatishga ko'proq yondashiladi.

Muloqot usuli sifatida shakllangan uslub amalda o'zining uchta shakli bilan namoyon bo'ladi, bilimlarni egallashda o'qituvchi bilan o'quvchilarning birgalikdagi hamkorlik qilishlari o'qituvchining o'quvchilarga tazyiq o'tkazish va

ularning aktivligini ruyobga chiqarmasligi, o'qituvchining o'quvchilarga nisbatan neytral munosabatlarda bo'lishi va uning hal etilayotgan masaladan chetta chiqishi.

Muloqotdagi vaziyat bir xil o'zaro harakatni, boshqa ishtirokchiga tazyiq o'tkazishni, boshqa ishtirokchiga muvofiqlashni o'z ichiga oladi.

Muloqotga emostional tus berish harakteri neytral hol orqali ijobiydan salbiyligicha o'zgaradi. Bo'larning hammasi muloqot muhitini, sinfda ma'lum iqlimni yaratadi. EtO'q pedagogik muloqot o'qituvchining o'z o'zini muloqot jarayoni va natijalarini nazorat qilib borishini nazarda tutadi.

To'g'ri tashkil etilgan pedagogik muloqot davomida o'qituvchi tanlagan vositalarni vazifa va sharoitlarga muvofiqligining ulchovchi sifatida tushuniladigan pedagogik nazokat mujassamlanadi.

Pedagogik muloqotda qanday o'ziga xos qiyinchiliklari mavjud?

Eng avvalo, muloqot maxsus vazifalarining yo'qligidir, natijada o'qituvchi pedagogik muloqotni o'z mehnatining alohida tomoni sifatida qaramaydi, uni rejalashtirmaydi, muloqotning barcha vazifalari o'quvchilarga bilim berishga keltiriladi. o'qituvchi bilan o'quvchining bir-birlarini o'zaro tushunmasliklari, muloqot vositalarining qashshoqligi, nopedagogik vaziyatlar ham uchrab turadi. M: o'quvchilarning tor doiradagi intizomga chaqiruvchi emostional jihatdan salbiy tus berilgan muloqot ularga ko'pincha aks ta'sir keltirib chiqaradi. Pedagogik muloqot usullari ustida ishlashning asoslangan programmasini to'zish uchun har bir o'qituvchi o'zining qiyinchiliklarinii tahlil qilib chiqish muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik muloqotga doir barcha mashqlarning umumiy yo'nalishini mavjud pedagogik vaziyatlarda malaka hosil qilish har bir muloqot ishtirokchilarining imkoniyatlarini ochishga ko'maklashuvchi uning shaxsiy hislatlarini rivojlanib boruvchi ta'minlovchi va shu muloqot orqali qoniqtiriladigan va hakoza vositalardan foydalanishi tashkil qiladi. Bunga bir qator mashqlar imkon tug'dirishi mumkin.

Muloqotga boshqa kishilarning sub'ektiv qarashlarini aniqlash, bu odam bilan muloqotda oqilona hal qilinishi zarur bo'lgan vazifalarni aniqlash, masalan uning xulqini to'zatish yoki unda shunchaki ishonch kayfiyatini yaratish.

Mazkur vaziyat uchun o'zaro harakatlarning sistemali vositalari majmuasini belgilash:

- muloqotda boshqa kishining javob harakati imkoniyatini oldindan ko'ra bilish;
- boshqa odamda psixologik to'siq va qarashlik keltirib chiqaruvchi vositalarini qo'lga kiritish;
- vaziyatning o'zgarishiga qarab foydalanishi mumkin muloqotlarning bir necha modeliga ega bo'lish;
- boshqa odamlarni tinglash, uning fikrlariga qo'shilish, unga hamdardlik ko'nikmasini rivojlantirib borish;
- muloqot natijalarini baholash va ularni ifodalanilgan vositalar bilan taqqoslash.

Pedagogik faoliyat va pedagogik muloqot xarakteri o'qituvchi shaxsi, uning qarashlari nuqtai nazarlarida xulqida namoyon bo'ladigan g'oyaviy siyosiy saviyasi, professional tayyorgarligi va bilishga intilishi bilan o'zviy bog'liq.

Bu asosiy hislatlardan tashqari o'qituvchining umumiy va boshqa qobiliyati, uning moyilligi xarakteri, muvaqqat psixik holatlari shuningdek to'plangan tajribasi muhimdir. o'qituvchi shaxsini xarakterlash uchun faoliyatning individual uslubi kabi yig'ma ko'rsatkichlar, jumladan individual faoliyat uslubidan ham foydalanadilar. Ijodiyot: aktiv sotsial tutilgan yo'l vaziyat etO'q shaxs har doim bundan keyingi rivojlanishi uchun kurashadi, bu hol o'qituvchiga ham taalluqli. SHaxsning professional jihatini o'z-o'zini tarbiyalash yo'llaridan biri o'zining sifat va hislatlarini, shuningdek pedagogik faoliyat va muloqotlarining barqaror xususiyatlariga, o'qituvchining ta'lim olganligi va tarbiyalanganligidagi erishilgan natijalarini tahlil qilishga doir mashqlarda namoyon bo'ladi.

Dars hamda darsdan tashqari jarayonda o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot, unga qo'yiladigan talablar.

Muomala kategoriyasi umumiy psixologiya fanining asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanib, u o'z ichiga shaxslararo munosabatning eng muhim mexanizmlarini qamrab oladi. Psixologiya fanida muomala kategoriyasi keng ma'noda tushunilganda hamkorlik faoliyatining ichki aloqasini mujassamlashtirib, o'zaro ta'sir va o'zaro munosabatni aks ettirib, ijtimoiy prestessual jubhasini ifodalaydi. Muomalaning eng muhim tarkibi muloqot sanalib, motivastiyada motiv qanday ahamiyat kasb etsa, u ham xuddi shunday muhim rol o'ynaydi.

Muomala - hamkorlik faoliyatining ehtiyojidan vujudga kelib chiquvchi, shaxslararo muloqot rivojlanishining ko'p qirrali jarayonidir. Muomala quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topgan:

- **Kommunikativ** (bir tomonlama axborot o'zlash). Muomala o'z ichiga hamkorlik faoliyatining qatnashchilari bilan o'zaro axborot almashuvni qamrab olgan bo'lib, kommunikativ jabha sifatida tavsiflanishi mumkin. Odamlar bir-birlari bilan muloqotda kirishishi jarayonida muomalaning muhim vositalaridan biri tilga va nutq faolyaitiga bevosita murojaat qiladilar.

- **Interaktiv** (ikki tomonlama ta'sir) - muloqotga kirishuvchilarni o'zaro ta'siri, ularning nutq faoliyatida nafaqat so'z orqali fikr almashinuvi, balki hatti-harakat va hulq atvori bilan o'zaro ta'sir o'tkazishi tushuniladi.

- **Persteptiv** (o'zaro bir-birini idrok qilishi, anglashi) bunda muloqotga kirishuvchilar o'zaro bir-birlarini idrok qilish jarayoni namoyon bo'ladi, ya'ni ulardan biri ikkinchisining ishonchiga loyiq, aqlli, farosatli, tajribali, yuksak tayyorgarlikka ega inson sifatida idrok g'ilinadi.

Muomalaning har uchala tomonini birlikda yaxlit olib qarash, u hamkorlik faolyaitini tashkil qilishning usuli va unda ishtirok etuvchilarning munosabatlari tariqasida namoyon bo'ladi.

Kasbiy muammoni muvaffaqiyatli echish mumkinki, qachonki o'qituvchi bilan o'quvchilar (talaba) hamkorlik faoliyatiga kirisha olsa, shaxsni shakllantirishning maqsad va vazifalariga o'zaro ta'sir va tushunuvchi yo'lga qo'ya olsa shundagina pedagogik muomala amalga oshadi.

Pedagogik muomala - bu o'qituvchining talabalarga ta'sir o'tkazish usullarining muayyan tizimidir.

- hamkorlik ishtirokchilarning o'zaro axborot almashuvi;
- turlicha kommunikativ vositalar yordamida o'qituvchi tomonidan talabalar bilan o'zaro ta'sir va o'zaro munosabatni tashkil qilish;
- muayyan maqsadni dasturiy asosda amalga oshirishning rejalashtirish va o'tkazish funkstiyasini bajaradi.

Pedagogik faoliyatda muomala birinchidan, o'quv faoliyatini yakka hol bajarishning vositasi, ikkinchidan tarbiya jarayonini ta'minlashning ijtimoiy-psixologik tizimi, uchinchidan ta'lim va tarbiyaning muvaffaqiyatini ta'minlovchi o'qituvchi bilan talabalarining o'zaro munosabatining muayyan tizimini tashkil qilishning usuli, turtinchidan talaba individualligini takomillashtirish, iste'dodini qaror toptirish imkonini beruvchi jarayon ekanligi, beshinchidan yakka hol faoliyatning sub'ekti sifatida ruyobga chiqarish asoslidir.

Pedagogik muomala deganda o'qituvchi va talabalar (o'quvchi) jamoasining o'zaro ta'sir malakasi, usuli va tizimi anglashinib uning mohiyati, o'zaro axborot almashishi, ta'limiy va tarbiyaviy ta'sir o'tkazish o'zaro tushunishga erishish va uni tashkil etish tushuniladi.

Muomala jarayonida uning maqsadga muvofiq amalga oshirishni ta'minlash uchun ijtimoiy nazorat va ijtimoiy qonun qoidalar muhim ahamiyatga ega. Bu nazoratda 3 ta muhim ta'sir etish vositasi ishtirok etadi: ma'qullamaslik, **qoralash va jazolash**.

Muomalad talaba xulqi ijtimoiy qonun qoidalar maromiga zid kelsa, u holda uni hatti harakati qoralanadi, e'tiroz, tanbeh, eslatish kabi vositalar bilan ta'sir o'tkaziladi. Muomala vaqtida odob, odoblilik muhim ahamiyatga ega bo'lib, uning muvaffaqiyatli kelishini ta'minlaydi. Uning asosiy vazifalari (axborot almashinuv, o'zaro ta'sir, o'zaro idrok qilish) to'g'ri amalga oshirishni idora qilib turadi.

Har bir fikr bildirilganda muloqotdan qabo'l qilinayottani fahmlab turishi tashqi ko'rinishlari, o'zgarishiga e'tibor berish, o'z so'rash, tavoze bilan murojaat qilish evaziga muomala odobi ushlab turiladi.

Muomala jarayonida bir hatti-harakat o'ylanmay bildirilgan fikr, ortiqcha imo-ishora odobsizlikni keltirib chiqaradi.

Odobsizlik esa nizoli vaziyat, qarama-qarshilik ziddiyatli holatni keltirib chiqaradi. Buning natijasida muomala fikr almashuv o'zini vazifasini nizoli vaziyatga bushatib beradi. Pedagogik muomalada psixologik aloqa o'rnatish alohida ahamiyatga ega, chunki talaba bilan o'zaro munosabat, hurmat, ishonch negizida quriladi. Bunda o'qituvchi talabaning hyqyq va majburiyatining uning maktabda, jamoada, oilada bajaradigan roli nimada iborat ekanligini e'tibordan chetga chiqarmasligi lozim.

2.O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik muloqotni boshqarish uslublari. Psixologiyada rahbarlarning o'z jamoasi a'zolari bilan munosabat texnikasi tahlil etilib, turli tipdagi ijtimoiy-psixologik portretlari ishlab chiqilgan. Rahbarlarning muloqotni boqarish uslublari: avtoritar, demokratik, liberal uslub tarzida berilgan. Mana shu uslublarni pedagogik muloqotda o'qituvchi rahbarligi uslubi tarzida kurish mumkin.

Avtoritar uslub. O'qituvchi guruhning faoliyat yo'nalishini shaxsan o'zi belgilaydi, kim-kim bilan o'tiradi, kim bilan ishlaydi o'qituvchi o'zi hal qiladi. Bunday uslubda ish yurituvchi o'qituvchi o'quvchilar tashabbusiga yo'l bermaydi. Hamkorlikning asosiy shakli-buyruq, ko'rsatma, instrO'qstiya, ogohlantirish. Hatto kamdan-kam bildiriladigan minnatdorchilik ham kamsitish shaklida bo'ladi. "Sen bugun yaxshi javob berding. Sendan buni kutmovdim" kabi.

Demokratik uslub. O'qituvchi faoliyat maqsadini har bir o'quvchi ongiga etkazishga, ish borishini hal etishga hammani faol ishtirok etishga undaydi. o'zining vazifasini faqat nazorat va muvofiqlashtirishda emas balki tarbiyalashda deb biladi, har bir o'quvchi rag'batlantiriladi, unda o'ziga ishonch paydo bo'ladi, o'z- o'zini boshqarish rivojlanadi. Demokratik uslubda boshqaruvchi o'qituvchi bolalarning individual qobiliyat va qiziqishlarini hisobga olib vazifalarni optimal tarzda taqsimlashga undaydi. Faollikni rag'batlantiradi, tashabbusin quvvatlaydi. Muloqotning asosiy shakli - iltimos, maslahat, axborot tarzida bo'ladi.

Liberal uslub. o'qituvchi jamoa faoliyatiga aralashmaslikka harakat qiladi, faollik ko'rsatmaydi, maslahatlarga formal qaraydi, turli ta'sirlarga tez beriladi. Javobgarlikdan o'zini olib qochadi.

Eng yaxshi uslub - demokratik uslub. Miqdoriy ko'rsatkichlar avtoritar uslubdan kam bo'lishi mumkin, lekin ishlash ijtiyoqi rahbar yo'g'ida ham davom etadi. Ijodkorlik yuqori bo'ladi, javobgarlik hissi, o'z jamoasi uchun faxrlanish rivojlanadi. Eng yomon uslub - liberal uslub bo'lib, bunda ham ish kam bajariladi, ham sifat yomon bo'ladi.

Avtoritarizm o'qituvchi etO'qmasligini, uning axloqiy va siyosiy tarbiyasizligini, pedagogik madaniyati pastligi bilan xarakterlanadi.

O'qituvchilar maktab amaliyotida axloq tarbiyasida qo'llashi mumkin bo'lgan quyidagi asosiy pedagogik uslub turlari mavjud:

- Tarbiyaviy maqsadni amalga oshirishga **demokratik yondoshish**, tarbiyaviy ishlar natijasini oshkora muhokama qilish va uni o'quvchilar bilan birgalikda baholab, kelgusi rejalarni to'zishni taqozo etadi. Bu uslub pedagog - o'qituvchi - o'quvchilar kollektivi shaxslararo munosabatlarni erkinlik, demokratik talablar asosida shakllantirib, o'quvchilarning tashabbuskorligi, o'z-o'zini tarbiyalash ishiga ijodiy yondashish orqali barcha psixologik- idividual imkoniyatlarini, qobiliyatini ruyobga chiqarishga zamin yaratadi.

- **O'quvchilar bilan do'stona munosabat - pedagogik uslub.** U o'quvchi shaxsini hurmat qilish va talbchanlik mezoni asosida qurilgan. Ushbu uslub asosida o'z faoliyatini tashkil etgan pedagog har o'quvchining kelajagiga umid bilan qarashi, unga individual yondoshishga harakat qilishi, jazo usullarini tartibsiz qo'llamasligi, o'quvchilar kollektivi oldiga istiqbolli tarbiyaviy maqsad qo'yishga intilishi lozim. Aslida bu uslub biz ko'rib o'tgan birinchi uslubga utishga zamin tayyorlashi, unga muqaddima bo'lishi mumkin. Aksincha, o'qituvchi ma'lum pedagogik mohiyatta ega bo'lishga intilmasa, o'z fanidan bilimi sayoz bo'lsa, shaxslararo munosabatlarga ijodiy yondoshmasa, kommuniaktiv qobiliyatini takomillashtirib bormasa o'quvchilar uni "katta birodar", "konsultant" sifatida asta-sekin tan olmay qo'yishadi. Pedagog o'zining tarbiyaviy ishlarini

amalga oshirishdagi etakchilik rolini yo'qotib, o'quvchilar hurmatini engil yo'l bilan qozonmoqchi bo'lgan bachkana shaxsga aylanib qolishi mumkin.

- **Pedagogik muomala – masofa uslubi.** Bundan tajribali pedagoglar ham, faoliyatini endi boshlagan yosh o'qituvchilar ham foydalanishiga harakat qilishlari mumkin. o'qituvchilar asosan pedagogik talabga tayanadilar: o'quvchilar oldiga ma'lum tarbiyaviy maqsadlarni qo'yib, uni bajarilish jarayonini ko'zatish, xatolarini to'zatish, baholash bilan mashg'ul bo'ladilar. Bunday pedagoglar o'qitayotgan sinflarda tarbiyaviy maqsadlar nomigagina amalga oshiriladi, tarbiyaviy tadbirlar o'quvchilarda hatti-harakat motivlari, rivojlanish ehtiyojlarini shakllantirmaydi. Nari borsa, sinf o'quvchilari ahloqiy bilimlarni o'zlashtirib olishlari mumkin. Lekin bu xil bilimlar amaliyotda kam qo'llaniladi.

- **qo'rquvga asoslangan uslub.** Bundan odatda yosh, tajribasiz o'qituvchilar foydalanishga harakat qiladilar. Ushbu uslub asosan taqiqlashga tayanadi. Bolalar faolligi, tashabbuskorligi inkor etiladi. Bu uslub maktab islohoti manfaatlariga mutlaqo mos emas.

- **Ustamonliq qilishga harakat qilishi uslubi.** Uni odatda ma'lum bilimlarga ega bo'lmagan, pedagog sifatida o'ziga ishonchi yo'q, sinfda o'quvchilar kollektivini boshqara olishga ko'zi etmagan ayrim o'qituvchilar qo'llashga harakat qiladilar. Ammo o'quvchilar ertami-kechmi bu nayrangbozlikning oxiriga etadilar. Buning oldi olinmasa sinfda tarbiyaviy ishlarga jiddiy putur etishi mumkin. o'quvchilar hurmatini qozonishga intilish pedagogik maqsad bo'libgina qolmay, balki tarbiya maqsadlarini amalga oshirish vositasi hamdir.

O'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, birinchi va ikkinchi pedagogik uslublar tarbiyaviy faoliyatda yaxshi samara beradi; uchinchi, turtinchi va beshinchi pedagogik uslublardan pedagoglar iloji boricha o'zlarini halos qilishlari kerak.

O'qituvchining talabalarga ta'sir o'tkazish samarasi uning prinstipiialligi va talabchanligi o'z aksini topadi. Bundan tashqari u o'ziga, ham o'ta talabchan bo'lmog'i, shaxsiy namunasi bilan tabiiy ravishda obru, e'tibor qozonmog'i lozim.

Muomala jarayonida va hamkorlik faoliyatida o'qituvchining talabalarga ta'sir o'tkazish natijasida ularda:

- o'z-o'zini va o'zgalarni hurmat qilish;
- o'z-o'zini va boshqalar faoliyati, xulqini baholash;
- o'z-o'zini nazorat va o'zgalarni nazorat qilish;
- o'z-o'zini boshqarish (ham bilish faolyaitida, ham xulq atvorda);
- o'z-o'zini takomillashtirish va yangi fazilatlarni egallash shakllanadi.

Do'stona muomala talaba bilan o'qituvchi o'rtasidagi bilimlarni puxta o'zlashtirishni ta'minlaydi va mo'qammal shaxsiy fazilatlarni tarkib toptirishga xizmat qiladi. Pedagogik jarayonda sodir bo'ladigan muomala odobi muallimning ahloqiy madaniyati, tarbiyalanganlik darajasi aks etadi. Muallimning pedagogik kasb egasi sifatida o'ziga o'z kasbiga, o'quvchilarga bo'lgan munosabati uning muloqotida yaqqol namoyon bo'lishi mumkin.

Pedagogik jarayondagi aloqalar tizimida o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muomala - munosabatlar katta o'rin egallaydi. Bu jarayonda bola

insoniyat asrlar davomida to'plangan bilimlarni axloqiy tajribani egallab oladi. Muallimlik pedagogik jarayonda etakchi kishidir. Unga yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash vazifasi yuklatilgan. SHuning uchun ham o'qituvchiga, uning axloqiy sifatlari xulqiga, o'quvchilar bilan muomalasiga nisbatan alohida, yuksak talablar qo'yiladi. Muallim hayotga endigina kirib kelayotgan barkamol shaxs sifatida shakllanayotgan insonlar yosh bolalar bilan muloqotda bo'ladi.

Bolalar ta'lim tarbiya jarayonida umuminsoniy va milliy axloq normalarini o'zlashtiradi. o'quvchi muomala odobini asosan o'qituvchi timsolida anglab oladi. Pedagoglar jamoasida o'qituvchilar o'rtasidagi muomala munosabatlar insonparvarlik, ixtiyoriylik tamoyillariga asoslanadi. Ular odatda ikki xil bo'lib biri rasmiy, ikkinchisi norasmiy muomala deyiladi. Rasmiy muomala munosabatlar o'zbekiston Respublikasining qonunlari, direktiv hujjatlariga asoslanadi. Norasmiy muomala pedagogik etikaning qonunlariga (o'qituvchi odobining) asoslanadi va jamoaning har bir a'zosi tomonidan ixtiyoriy ravishda bajariladi. Muomala odobi psixologik qonuniyatlar, odob normalari, qoidalari, talablari pedagoglar jamoasining fikri asosida boshqariladi. YOshlarga ta'lim-tarbiya berish bir kishining ishi emas, uning pedagoglar jamoasi bajaradi. Ta'lim tarbiyadan ko'zda tutilgan maqsadga erishish uchun maktab, o'quv yurtining butun jamoasi, hamma o'qituvchilar - birlashib harakat qilishlari lozim. Har bir muallimning hatti-harakati, xulqi, muomalasi pedagoglar jamoasining maqsadi talablariga mos bo'lmog'i kerak. Jamoaning ayrim o'qituvchiga ta'siri pedagoglar jamoasida shakllangan muomala odobi, munosabatlariga bog'liq. Har bir bolaning tarbiyasi uchun mas'uliyatning birligi pedagoglar jamoasining o'quvchiga nisbatan talablari ham bir xil bo'lishini taqozo etadi. Bu o'qituvchi odobining qonuniyatlaridan biridir. Darsda o'quvchilarning intizomi pedagogik jamoadagi muomala odobi, axloqiy munosabatlar darajasini ko'rsatadi. Maktabda o'quv intizomini saqlash butun pedagoglar jamoasining ishi. Pedagoglar jamoasida o'zaro yordam va ishonchning mavjudligi muomala odobiga rioya qilish pedagoglar jamoasining maqsadga o'qituvchilarning axloqiy saviyasiga bog'liq. Pedagoglar jamoasida o'zaro muomala munosabatlar kollegiallik va yakka boshchilikka, intizomni coqlashga asoslanadi. Pedagogik jamoada sog'lom aqliy ruhiy muhit mavjud bo'lsa, axloqiy norma va yo'l-yo'riqlar bajarilibgina qolmasdan balki ular har bir muallimning e'tiqodiga odatiga aylanadi. Pedagoglar jamoasining shaxs va kollektiv uchun foydali ishlariga asoslangan ta'sir natijasida muallimning ma'naviy qiyofasida chuqur sifat o'zgarishlari sodir bo'ladi. Ijtimoiy burchni to'g'ri anglash, xulqni to'g'ri baholay olish odatda shakllanadi, jamoada o'zaro muomala yaxshilanadi. Pedagoglar jamoasidagi muomala munosabatlar bu oddiy do'stlik va qo'shnichilik emas, balki umumiy ish uchun javobgar jamoa a'zolarining mas'uliyatli bog'lanishlaridir.

Pedagoglar jamoasida ijodkorlik muhiti muomala odobini shakllantirishning muhim shartidir. Muomala odobining shakllanishida jamoat tashkilotlarining roli kатgadir. Ular muallimning obrusini oshirish jamoat ishlarisha faol qatnashtirish yo'li bilan o'qituvchining axloqiy va pedagogik madaniyati, mas'uliyatini oshirishga ko'maklashadi. Muallim har bir so'zini o'ylab gapirishi, boshqalarning,

kasbdoshlarining soʻzi, fikri, mulohazalarini tinglab bilish ham pedagogik jamoada oʻzaro muomala munosabatlarini yaxshilashga xizmat qiladi.

3.Oʻqituvchining oʻquvchi bilan boʻlgan muloqatida ishontirish va taʼsir etish usullaridan foydalanish.

Pedagogning tutgan yoʻli. Agar oʻqituvchi oʻquvchilarga nisbatan muayyan holatda tursagina (bu holat ularning yoshiga qarab turlicha boʻladi) pedagogik taʼsir koʻrsatishni muvaffaqiyatli amalga oshira oladi. Mazkur holat oʻquvchilar bilan muomala sohasida oʻqituvchining asosiy yoʻl-yoʻrigʻidan iborat boʻlib, u oʻquvchilarning psixologik va yosh xususiyatlariga monand boʻladi. oʻquvchilar yoshiga muvofiq ravishda oʻqituvchi holati (tutgan yoʻli) ning oʻzgarish mezonini - bu oʻquvchilar jamoasiga nisbatan tashqi holatdan maʼlum darajada ichki holatga oʻtish, oʻquvchilarga bevosita taʼsir koʻrsatishning kamayishi va bevosita taʼsirning ortishi jamoani boshqarish vazifalarining bir qismini oʻquvchilarni oʻz-oʻzini boshqarish organlariga berish, har bir bola shaxsining ichki olamiga koʻproq taʼsir koʻrsatishiga oʻtishdir.

Turli yoshdagi oʻquvchilarning muomalasiga taʼsir koʻrsatish subʼekti boʻlgan oʻqituvchi tutgan yoʻlining umumlashtirilgan tavsifini quyidagicha tasavvur qilish mumkin. quyi sinflarda oʻqituvchi tashkilotchi boʻlib maydonga chiqadi. (Toʻzuvcchi, taʼsis etuvchi). Pedagogning kichik yoshdagi oʻquvchilar hayotiga taʼsir koʻrsatishining asosiy mazmuni uni tashkil etish zarurati bilan belgilanadi.

Kichik yoshdagi oʻquvchilar jamoalarida talabchan va quvnoq tarbiyachi boʻla oladigan bolalarning faol ijodkorlik bilan toʻla hayotini tashkil etib, ular orasida oʻzaro xayrixoxlik, gʻamxurlik vaziyatini, zavqli vaziyatni vujudga keltira oladigan tarbiyachilar katta obroʻ - eʼtibor qozonadilar. Bolalar katta yoshdagi bunday kishilarni oʻz doʻstlari deb qaboʻl qilishga mayildirlar. Bu eng yaxshi munosabat boʻlib, u tarbiyachining tashkiliy vazifalarni hal etishini osonlashtiradi.

Oʻsmirlar oʻqiydigan sinflarda oʻqituvchining holati rahbar degan soʻz bilan ifodalanishi mumkin. U koʻrsatuvchi, murabbiy, boshlovchi, sifatida ish koʻradi. Pedagoglarning oʻsmirlarga taʼsir koʻrsatishining asosiy mazmuni ularning faoliyatiga rahbarlik qilish zarurati bilan belgilanadi, bu faoliyat oʻz-oʻzini tashkil qilishning koʻproq ulushini oʻziga qamrab oladi. Bu esa oʻqituvchining taʼlim-tarbiya jarayonining rahbari sifatida oʻquvchilarga qoʻyadigan talablari mazmunini belgilab beradi. oʻsmirlar pedagogik talablarni ongli va sidqidildan bajarishlari uchun talab mavzusiga nisbatan oʻqituvchi va oʻquvchining bir xil yoʻl tutishi zarurdir, u bilish nuqtai- nazaridan qiziqarli boʻlishi yoki amaliy jihatdan foydali boʻlishi zarur, yoxud jamoa faoliyat jarayonini qulaylashtirish uchun zarurdir, aks-holda talab samarasiz boʻlib qoladi.

Katta yoshdagi oʻsmirlarga nisbatan oʻqituvchi homiy yoki tarbiyachi holatida turadi. Bunday holat shuni taqozo qiladiki, oʻqituvchi faoliyatining shunday sohalarda, yaʼni bevosita aralashuv kam samara beradigan sohalarda oʻquvchilarning oʻzaro harakatlariga alohida eʼtibor berish lozim, bu esa pedagogdan katta yoshdagi oʻsmirlarga oʻziga xos homiylik qilishni talab etadi, bu avvalo ularning bu sohada ahvoli yaxshi boʻlishi haqida bevosita gʻamxurlikni oʻz ichiga oladi. SHu munosabati bilan oʻqituvchilarning oʻquvchilar bilan munosabati xarakteri koʻp jihatdan pedagoglarning katta yoshdagi oʻsmirlarning

o'ziga xos bo'lgan katta bo'lishga intilishdan iborat yosh xususiyatini qanchalik hisobga olishiga bog'liq.

O'qituvchi o'quvchilarning katta bo'lib qolganligini e'tirof etishmagach, ularning bir qismi o'qituvchilar bilan o'zlarining chinakam qiyofalarini yashirib muomala qila boshlaydilar. Ular ba'zan o'qituvchilarga ma'qul tarzda o'zlarini tutishga intiladilar. SHunday qilib, tarbiyalanuvchilarda moslashuvchanlik va nosamimiylik kabi xususiyatlar shakllanishi uchun zamin yaratiladi. Bu esa o'qituvchining o'quvchilarga ta'sirini qiyinlashtiradi, ularni to'liqlantirayotgan muomalalarni hal qilishga yordam ko'rsatish, ya'ni homiylik pozistiyasini ruyobga chiqarish imkoniyatidan mahrum etadi.

YUqori sinflarda o'qituvchining holati konsultant, ya'ni muayyan sohada maslahatlar beruvchi mutaxassis so'zi bilan ifodalanishi mumkin. o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish mazmuni o'qituvchi ularning faoliyati bilan bog'liq ravishda beradigan tavsiyalar bilan belgilanadi.

O'qituvchi bilan o'quvchi ob'ektiv ravishda turli avlod vakillari hisoblanadilar. Har bir yangi avlod oldingi avlodlarga nisbatan bir muncha yangi sharoitda hayotga kirib keladi. o'quvchilarning o'zlari ham avloddan-avlodga o'zgarib boradilar. Buning oqibatida har bir yangi avlod ota merosini passiv ravishda emas, balki faol ravishda o'zlashtiradilar. Bu o'zgartirish katta avlodlar bilan doimiy muloqotda bo'lgandek sodir bo'ladi. o'qituvchi yuqori sinf o'quvchilari bilan muloqot yo'li bilan muomala qilganda utmish g'oyaviy merosining muhim ahamiyatini tasdiqlab borishi lozim. Bunday holda u keng muammolar bo'yicha maslahatchi bo'lib qoladi va yuqori sinf o'quvchilariga samarali ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ishontirish va ma'qul qilish. Ishontirish faqat o'qituvchi bilan muloqotga emas balki boshqa hollarda ham o'quvchiga ta'sir qiladi. (o'rtacha qobiliyatli, sekinlik bilan ish qiluvchi o'quvchi borgan sari yomon o'zlashtiradigan bo'la boradi. o'qituvchining "Nima uchun o'zlashtirmayapsan?" degan savoliga "Mening kallam ishlamaydi", deb javob beradi. Suhbatdan aniq bo'ladi-ki, uyda vazifa bajarganda buvisi yonida o'tirgan va uning sekin harakatlanishi va sekin fikrlashidan zerikaib "Sening kallang ishlamaydi", degan ekan. Bola bu fikrga o'zini ishontirib yomon o'zlashtira boshlagan.

Ishontirish ijobiy va salbiy bo'lishi mumkin. o'qituvchi o'quvchida ijobiy holat - uy vazifasi tayyorlashga shakllanishini xoxlaydi. Uning ko'ziga ifodali qarab, hO'qmron tovushda deydi: "Sen yaxshi o'qishni xoxlaysan va o'qiy olasan. Bugun soat Zda dars tayyorlashga o'tirasan".

SHaxs rivojlanishiga o'z-o'zini ishontirishning o'rni muhimdir. o'z-o'zini ishontirishning yuksak darajasini biz yoglar faoliyatida kurishimiz mumkin.

O'quvchi o'z kamchiligini bilib, uni to'g'rilashga kirishishini ko'rsak o'z-o'zini ishontirdi deb bilamiz. Ba'zan esa salbiy holatlar, sifatlarga o'z-o'zini ishontirish ham bo'ladi.

O'z-o'zini ishontirish tarbiyaviy maqsadlarda qo'llash faqat etarli darajada rivojlangan shaxsda qo'llash mumkin.

Ishonuvchanlik - bu kishining o'z xulqini boshqa kishi yoki kishilar guruhi talabi bilan o'zgarishi.

Ishonuvchanlik - nerv sistemasining normal holati. Lekin uning aks etishi turli hollarda turlicha. U yoshga (yoshroqda yuqoriroq), jinsga (ayollarda ishonuvchanlik), intellektga (ma'lumot oshishi bilan inonuvchanlik pasayadi), sog'liq holatiga (charchaganda, kasallikdan so'ng ishonuvchanlik yuqori bo'ladi) va boshqa omillarga bog'liq. Bundan tashqari ishontiruvchi shaxsning roli ham muhim.

O'quvchilar bilan muomala odobi. Pedagogik jarayondagi aloqalar tizimida o'qituvchi bilan o'quvchi muomala-munosabatlar katta o'rin egallaydi. Bu jarayonda bola insoniyat asrlar davomida to'plagan bilimlarni, axloqiy tajribani egallab oladi. Muallim pedagogik jarayonda etkachi kishidir. Unga yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash vazifasi yuklatilgan. SHuning uchun ham o'qituvchiga nisbatan alohida, yuksak talablar qo'yiladi.

Muallim hayotga endigina kirib kelayotgan, barkamol shaxs sifatida shakllanayotgan insonlar – yosh bolalar bilan muloqotda bo'ladi. Bolalar ta'lim-tarbiya jarayonida umuminsoniy va milliy axloq normalarini (mezonlarini) o'zlashtiradi. o'quvchi muomala odobini asosan o'qituvchi timsolida anglab oladi. Sevimli muallim bola uchun bir umr ideal, ibrat, namuna bo'lib qolishi ham mumkin.

Respublikamiz o'qituvchilari orasida o'z ishining ustasi, Xalq o'qituvchisi, Xizmat ko'rsatgan o'qituvchi deb tan olingan, ota-onalar, yoshlar e'zozlab Ustoz deb ataydigan mo'tabar insonlar ko'plab topiladi. Ular pedagogik ishda fidoyilik ko'rsatib, muallimlik burchini yuksak darajada bajarib, bolalarga bilim berib, ular qalbiga halollik, go'zallik, haqiqat, odob axloq nurini singdira olganliklari, xushmuomala bo'lganlari uchun ham bunday obro' va hurmatga erishganlar.

Afsuski, hamma muallimlar haqida ham shunday deb bo'lmaydi. o'zining dag'al muomalasi bilan bolaning ko'nglini o'qishdan sovutib, dilini o'rinsiz ranjitadiganlari ham uchrab turadi. Pedagogik tajribada bunga misollar ko'plab topiladi. Bundaylar yoshlar tarbiyasiga, ularning axloqiga salbiy ta'sir etadilar. Tarbiyaviy ishlarga to'zatish qiyin bo'lgan darajada ziyon etkazadilar.

Barkamol, ijodkor shaxsni shakllantirishga, tarbiyalashga doir axloqiy normalar pedagogik etikada ifodalangan. Tarbiyalanuvchiga ijobiy ta'sir o'tkazish shartlaridan biri bolaga bo'lgan ishonch bilan unga nisbatan qo'yilayotgan talablarning birligidadir. Bu qoida pedagogik amaliyotda ko'p marta sinovdan o'tgan va o'zini oqlagan. Muallimlar, talabalar bilan o'tkazilgan suhbat natijalari shundan dalolat beradiki, maktabda xushmuomala o'qituvchilar bilan bir qatorda bolalarga xuda-behuda do'q urib, baqirib muomala qiladigan muallimlar ham uchraydi. Bunday muomala jamiyatda qabo'l qilingan umuminsoniy va milliy axloqiy normalarga to'g'ri kelmaydi. Bunday o'qituvchilar bolalar orasida obro' orttira olmaydilar.

Pedagogik jarayon, tarbiya jarayoni, odamlarning tabiati shu darajada murakkabki, muallim ba'zan istasa-istamasa qo'pollik qilishga «majbur» bo'ladi, o'quvchi muallimning o'rinli talablarini bajarmayotgan paytlarida u o'zini tutolmay qoladi. Muallim o'z talablarini, hatto qo'pollik holatini ham, bolaga yaxshilik qilyapman deb hisoblaydi, chunki bu ishni bolaga bilim berish, uni to'g'ri yo'lga solish, yaxshi odam qilib tarbiyalash uchun qilayotganiga ishonadi.

Sa'diy SHeroziyning «Guliston» (Toshkent, 1968) asarining “Tarbiyaning ta’siri bayoni” bobidagi hikoyatlarda: Alisher Navoiyning “Mahbub-ul-qulub” asaridagi «Mudarrislar to’g’risida», «Maktabdorlar to’g’risida»gi maqolatlarda bildirilgan mulohazalar bu fikrimizga hamohangdir.

Bunday holatlar ko‘pincha tarbiyasi qiyin bola bilan muomala-munosabatlar jarayonlarida sodir bo‘ladi. SHuni ham unutmaslik lozimki, bunday bola odatda, nosog‘lom oiladan chiqadi. Bola oiladagi yomon muhitning qurboni bo‘lishi ham mumkin. Tajribali pedagoglar tarbiyasi qiyin bola bilan ishlash, muomala qilish murakkabligini, shu bilan birga ular insoniy mehrga zor, xush muomalaga, e’tiborga muhtoj ekanligini, bundaylarga nisbatan sabr-toqatli, bardoshli, kechirimli bo‘lish zarurligini ham ta’kidlaydilar.

Jismoniy jarohat olgan bolani o‘qituvchi jazolamasligini hamma biladi. Jismoniy tarbiya muallimi oyog‘ini jarohatlagan boladan yugurish musobaqasida qatnashishni talab etmaydi. Bola ba’zan qalbi, ruhi jarohatlangan holda maktabga kelishi mumkin. Ta’lim jarayonida buni hamma o‘qituvchilar e’tiborga oladimi? Afsuski, yo‘q. «Bola javob berishni xohlamayapti, dars tayyorlashni istamagan» deb hisoblab, hamma o‘quvchilarga bir xil talab qo‘yish, bir xil muomala qilish hollari ko‘plab uchraydi. Ba’zan boladan hatto u bajara olmaydigan ishlar ham talab etiladi. Ayrim o‘qituvchilar bolaning oilasidagi, ota-onasidagi nuqsonlari uchun ham uni ayblashga urinadilar.

Voqeiy hikoyat. To‘qqizinchi sinf o‘quvchisi Karim bir kuni darsni tayyorlamay keldi. Muallima unga «ikki» baho qo‘ydi. Oilada Karim onasi bilan yashaydi, otasi boshqaga uylanib ketgan. Muallima Karimga «yomon» baho qo‘ygani etmagandek, unga zarda bilan: “Otang sizlarni bekorga tashlab ketmaganga o‘xshaydi, bunday boladan qochib qutulishdan boshqa chora yo‘q”, - deb uni sinfdan chiqarib yubordi. Muallimning bu muomalasi o‘quvchini tahqirlash bilan birga sinfdagi boshqa o‘quvchilarning ham noroziligiga, nizo kelib chiqishiga sabab bo‘ldi.

Talabchanlik o‘qituvchi odobining normalaridan biri hisoblanadi. o‘qituvchining bolaga qo‘yayotgan talabi adolatli bo‘lmog‘i kerak. Muallimning talabchanligida uning bola shaxsiga chuqur ishonchi ifodalanadi. Bu insoniylikning namoyon bo‘lishi, ya’ni rivojlanayotgan bola shaxsi to‘g‘risida, o‘ziga va jamiyatga foyda keltira oladigan barkamol kishini tarbiyalash to‘g‘risidagi g‘amxo‘rlikdir. Odatda, bolalar murosasozlik va oliftagarchilikni - betayinlik, o‘ta muruvvatni – ma’suliyatsizlik, prinstipsizlik deb tushunadilar. Aksincha yaxshi niyat bilan qilingan oqilona talabchanlik - qattiqqo‘l muallimga bolaning hurmati va minnatdorligini oshiradi.

Voqeiy hikoyat. To‘lqin maktabda quyi sinflarda past baholar olib o‘qirdi. Sakkizinchi sinfga o‘tganida fizika o‘qituvchisi D. SH. juda talabchan, hech kimni erkatlab qo‘ymaydigan kishi bo‘lib chiqdi. Muallim uni doskaga chiqaradi. To‘lqin fizikaga doir masalani echa olmaydi. o‘qituvchi unga boshqa masalani beradi va o‘sha boshlagan usuli bilan echishni aytadi.

Nihoyat u masalani to‘g‘ri echadi. o‘qituvchi: «Mening fikrimcha To‘lqin, sen uchun bu oddiy masala. Sen murakkabroq masalalarni ham echa olasan, faqat, ko‘proq ishlash kerak» deydi. Maktabni bitirgach, texnika universitetiga o‘qishga

kirdi. Muhandislik kasbini egalladi. Bir kuni To'liq o'quvchilik yillarini eslab bunday dedi: «Fizika o'qituvchimiz qattiqqo'l, talabchan edi. U bizni boshqa fanlarga qaraganda fizikani ko'proq o'qishga majbur etardi. Biz uning aytganlarini bajarar edik, chunki u yaxshi odam, hatto do'stimiz edi».

O'qituvchi avvalo, o'ziga talabchan bo'lmog'i kerak, shundagina bolaga nisbatan qo'yayotgan talablari o'rinli, samarali bo'ladi. Aks holda uning «talabchanligi» bolaning g'ashini keltirish va o'quvchilar uni bajarmasliklari mumkin. Bolaga biror topshiriq berayotganda u o'quvchining kuchiga mosligi, bola uni bemalol bajara olishiga muallimning ishonchi komil bo'lsin. Bola oldiga qo'yiladigan talablar, unga berilayotgan vazifalar sekin-asta murakkablashtirila borishi, o'quvchilarning qobiliyati, individual xususiyatlarini hisobga olib tabaqalashtirishi lozim.

Muallim har qancha hushyor, ehtiyotkor bo'lsa ham sinfdagi hamma bolalarning ruhiy holatini, iztiroblarini bilmasligi mumkin. Bu ishda muallim sinf bolalar jamoasining ko'magiga tayanmog'i lozim. Sinf jamoasi boshiga tashvish tushgan bolaning holidan xabardor, unga hamdard bo'lishiga erishmoq kerak. SHunda muallim bilan o'quvchi o'rtasidagi muomala natijasida sodir bo'ladigan ayrim xatolarning oldini olish imkoni tug'iladi.

Bolaning ruhiy holatini tushunish, sinfdoshlarida unga nisbatan xayrixohlik, g'amxo'rlik xis - tuyg'usini uyg'otish o'qituvchining yuksak pedagogik, oxloqiy madaniyatidan dalolat beradi. Odobli, madaniyatli muallim bolalar bilan qo'pol muomala qilmaydi, o'quvchining «sirini» oshkor etmaydi, uning ustidan kulib, qalbini jarahatlamaydi. Aksincha, fikr-mulohazasi qotib qolgan, bolalarning qalbi, ehtiyoj va qiziqishlarini inobatga olmaydigan, hammaning xulqini bir xil qolipda baholaydigan muallim ko'pincha pedagogik muomala odobi normalarini bo'zadi, bolalar orasida obro' ham ololmaydi. Bunday muallim odatda, agar bola mo'min-qobil bo'lsa, uni manman, takkabur deb hisoblaydi. qobiliyatli, lekin sho'x bolalarni xush ko'rmaydi, natijada o'qituvchiga hurmatsizlik, konflikt mojarolar kelib chiqadi.

Bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyatda axloqiy tarbiya jarayoniga xos qarama-qarshiliklar manfaatdorlik, axloqiy-ruhiy omillar, shuningdek, muhit ta'sirida sodir bo'lishi mumkin. Bunday faktorlar qatoriga quyidagilar kiradi:

- bola tarbiyalanayotgan muhitdagi axloqiy tajriba, xulqiy odatlar jamiyatda qabo'l qilingan umuminsoniy, milliy axloq mezonlarlariga mos kelmasligi;

- bolada ilgari shakllangan qiziqish va istaklar axloqiy tarbiyaning maqsadiga to'g'ri kelmasligi;

- bolaning irodasi, o'zini tuta bilish darajasi bilan tarbiyachi-o'qituvchining talablari bir-biriga mos kelmasligi;

- bolaning jamoada o'z o'rnini topishga bo'lgan intilishi bilan o'z manfaatlarini jamoaning manfaatlariga bo'ysundirish zarurligini bir-biriga mos kelmasligi;

- tarbiyachi, o'qituvchining pedagogik, axloqiy madaniyat darajasi o'qituvchilarni axloqiy tarbiyalash sohasida kun tartibiga qo'yilayotgan vazifalar, talablarga mos kelmasligi.

Bu qarama - qarshiliklar ob'ektiv yoki sub'ektiv harakterga ega bo'lishi mumkin. Tarbiya jarayonida ular sub'ektivlikdan ob'ektivlikka o'tishi yoki aksincha bo'lishi ham mumkin. Masalan, ota-onalarning axloqiy madaniyat darajasi sub'ektiv faktor hisoblansa ham u bola uchun ob'ektivlik harakteriga ega, chunki ota bilan onani tanlab olish mumkin emas.

Sub'ektiv qarama - qarshiliklar ham, ob'ektiv qarama-qarshiliklar ham jiddiylashib, nizolar chiqishiga olib kelishi mumkin. Burch bilan istak o'rtasidagi, zarurat bilan erkinlik o'rtasidagi ob'ektiv qarama - qarshiliklar natijasida yuzaga keladigan nizolarni, kelishmovchiliklarni bartaraf etish, ko'pincha, rivojlanish usuliga aylanadi. Bunday konfliktlarni ijobiy hal qilish natijasida shaxs o'z tajribasida jamiyat o'rtaga qo'yayotgan axloqiy талаablarni jamoatchilik va o'qituvchi ta'sirida anglab oladi.

Ob'ektiv qarama - qarshiliklar natijasida vujudga kelgan tushunmovchiliklarni oqilona bartaraf etish o'qituvchining pedagogik madaniyatiga, muomala odobiga, tanlangan vositalarining to'g'riligiga bog'liq. Sub'ektiv sabablarga ko'ra paydo bo'lib, janjallarga olib kelgan qarama - qarshiliklar salbiy natijalar beradi, o'qituvchiga nisbatan ishonchsizlik tug'diradi, o'qituvchi bilan bolalar o'rtasida ruhiy to'siqlar hosil qiladi.

Pedagogik axloq normalariga amal qilishda muallim odob-muomala qoidalarini bo'zmasligi, shu bilan birga muallimning hulqi o'quvchilarning xatti-harakatlarini, o'zaro munosabatlarini ham tartibga solib borishi haqida g'am xo'rlik qilmoq kerak.

O'qituvchi bolaning imkoniyatlarini, qobiliyatini hisobga olgan taqdirdagina undagi kamchiliklarni bartaraf eta oladi, uning pedagogik talablarini bola bajarishi mumkin. Muallimning talablari bolaning imkoniyat darajasidan past bo'lsa, undagi qobiliyatlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi: agar muallimning talablari bolaning qobiliyati va imkoniyatlaridan ortiq bo'lsa, bolada o'z kuchiga ishonmaslik, ishdan o'zini chetga olish his-tuyg'usini paydo qiladi. Muallimning qattiqqo'lligi va talabchanligi axloqiy tarbiyaning boshqa vositalari bilan birga olib borilishi kerak.

Bola harakat qiladigan hayotiy vaziyatlarni, kutilmagan holatlarni oldindan aniqlash juda qiyin. Bolalarni xatolardan mutlaqo saqlab qolish ham muammo. Muallimning vazifasi o'quvchiga o'z xatti-harakatlarining natijasini ko'z oldiga keltira bilishni va o'z hulqi uchun mas'ul ekanligini tushuntirish, anglatishdan iborat. Bu muallimning dam olish paytlarida ham, o'qishdan tashqari vaqtlarda ham o'quvchilar bilan o'zaro muomala odobida ma'lum axloqiy normalarga rioya qilishni talab etadi.

Pedagoglar jamoasida muomala odobi. Pedagoglar jamoasida o'qituvchilar o'rtasidaga muomala, munosabatlar insonparvarlik, demokratiklik, ixtiyoriylik tamoyillariga asoslanadi. Ular odatda, ikki xil bo'lib, biri - rasmiy, ikkinchisi – norasmiy muomala deyiladi. Rasmiy muomala, munosabatlar O'zbekiston Respublikasining qonunlari, direktiv hujjatlariga asoslanadi. Norasmiy muomala pedagogik etikaning (o'qituvchi odobining) qonuniyatlariga asoslanadi va jamoaning har bir a'zosi tomonidan ixtiyoriy ravishda bajariladi.

Muomala odobi psixologik qonuniyatlar, odob normalari, qoidalari, talablari pedagoglar jamoasining fikri asosida boshqariladi.

O'zbekiston Respublikasi maktablarida yoshlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalash, ular ongiga umuminsoniy va milliy-madaniy, ma'naviy, axloqiy qadriyatlarni singdirish talab etiladi. Bu o'z navbatida pedagoglar jamoasidan har bir bolaning tarbiyasi uchun yuksak mas'uliyatni, bolaga nisbatan bir xil talablar qo'yib, birgalikda tarbiyaviy ta'sir o'tkazishni taqozo etadi. o'qituvchi odobida muallimlar o'zaro muomal munosabatlarida amal qilishlari zarur bo'lgan axloqiy talablar ishlab chiqilgan.

Darsda o'quvchilarning intizomi pedagogik jamoadagi muomala odobi, axloqiy munosabatlar darajasini ko'rsatadi. Maktabda o'quv intizomini saqlash butun pedagoglar jamaosini ishi. Pedagogik amaliyotda esa har bir muallim o'quv intizomini saqlash uchun o'zicha yo'l tutadi: ba'zilar – darsni jonli, qiziqarli tashkil etish bilan: ba'zilar esa “ikki” baho qo'yish, qattiqqo'llik bilan dars jarayonida tartib intizomni ta'minlashga intiladilar. Bolaga do'q - po'pisa qilish, baqirish, hulqiga yomon baho qo'yish bilan uni vaqtincha tiyish mumkin, lekin bu, ongli intizomni tarbiyalash usuli emas va pedagogik odob talablariga to'g'ri kelmaydi.

Pedagoglar jamoasi ma'lum talablar qo'yish, faoliyatiga axloqiy baho berish yo'li bilan o'qituvchining xatti-harakatlarini yo'naltirib, o'zgartirib, to'g'rilab beradi. Pedagogik jarayonda muallimning erkin bo'lishi bilan birga intizomga ongli ravishda rioya qilishi, ijodkorlik bilan bo'ysunishi birga olib borilgan taqdirdagina pedagoglar jamoasining fikrini, axloqiy talablarini muallim ixtiyoriy ravishda bajaradi. Bunday muhit o'qituvchida o'z kuchiga ishonch tuyg'usini o'stiradi.

Pedagoglar jamoasida o'zaro yordam va ishonchning mavjudligi muomala odobiga amal qilishning muhim shartlaridan biridir. o'zaro yordam va bir-biriga ishonch pedagogik, metodik adabiyotlardan bilib olgan yangiliklarni o'zaro baham ko'rish, tajriba almashish kabilarda yaqqol namayon bo'ladi. Kishi bir so'm pulini sherigi bilan baham ko'rsa, uning cho'ntagidagi pul miqdori kamayadi. Lekin kishi o'zidagi bilimni boshqaga o'rgatsa, bilimlar soni ko'payadi, o'rgatgan kishining bilimi kamayib qolmaydi, aksincha mustahkamlanadi. Pedagoglar jamoasida yangi g'oyalar, bilimlarni o'zaro almashish muomala odobining qonun-qoidasi darajasiga ko'tarilishi har bir muallim buni o'z xohishi, qalb amri bilan bajarishi hamma uchun foydalidir. Muomala odobiga rioya qilish pedagoglar jamoasining maqsadiga, o'qituvchilarning axloqiy saviyasiga bog'liq.

Ota-onalar bilan muomala odobi. Maktabda ta'lim-tarbiya ishlarining samaradorligi faqat o'qituvchining tayyorgarligi, ma'naviy qiyofasi va o'z vazifasini qanday bajarishigagina bog'liq bo'lib qolmasdan, bola yashaydigan muhit va oilaning ta'siriga ham bog'liqdir. Oila bolani axloqiy tarbiyalash, uning ma'naviy - axloqiy yo'nalishlarini shakllantirishning muhim omilidir. Oila bola tarbiya oladigan eng birinchi jamoa bo'lib, bola unda axloqiy qoidalarni, urf - odatlarni bilib oladi, dastlabki axloqiy tajriba orttiradi.

Har bir inson yoshlikda ona qo'lida tarbiya oladi. Ona allasi bilan birga bola qalbiga ona muhabbati singadi va onaning erkalatishlari bir umr yodda qoladi,

oilada bola yaxshi bilan yomonning farqini ajratishni o'rganadi. Oila tarbiyasi orqali bola ongida umuminsoniy na milliy qadriyatlar, yashashdan maqsad haqida dastlabki tasavvurlar hosil bo'ladi. Oilada shaxsning ijtimoiy fazilatlarini tarkib topadi. Bola maktabga qadam qo'yganda yaxshi va yomon narsalar haqida tasavvurga ega bo'ladi. o'qituvchi bolada qanday axloqiy tushunchalar mavjudligini va bu tushunchalar, axloqiy fazilatlar qanday sharoitda shakllanganligini ham bilmog'i kerak. SHuning uchun ham muallim o'quvchilarning ota-onalari bilan aloqa bog'lab, bolani tarbiyalashda ular bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishi lozim.

Bolani maktabga, o'qishga qabo'l qilayotganda muallim uning ota - onasi bilan tanishadi. O'qituvchi bilan ota - onaning muomalasi, aloqalari ana shu tanishuvdan boshlanadi, muallim bilan ota - onalar o'rtasida axloqiy - pedagogik munosabatlar bola maktabni bitirguncha davom etadi. Pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar ko'pincha tarbiyasi qiyin bolalarning ota - onasi bilan aloqa o'rnatadilar. Muallimning ota - onaga e'tibori ko'nincha bolaning yomon hulqi, salbiy qiliqlari bilan bog'lig' bo'ladi. Agar bola mo'min - qobil, odobli bo'lsa, ayrim muallimlar uning ota - onasi, oiladagi tarbiyasiga deyarli umuman e'tibor bermaydilar.

Tarbiyaning samaradorligi ko'pincha oila va maktabning bolaga nisbatan bir xil talab qo'ya bilishiga bog'liq. SHuning uchun ham pedagogik axloqqa o'qituvchi bilan ota - onalarning o'zaro munosabatlari, muomalasi masalasiga katta e'tibor beriladi, muallim oila bilan aloqa va hamkorlik qilmasdan turib bolani axloqiy tarbiyalash vazifasini bajara olmaydi. CHunki maktab oilada shakllangan axloqiy fazilatlarini mustahkamlashi yoki salbiy sifatlarni qayta tarbiyalashi lozim bo'ladi.

Otasi yoki onasidan ajralgan bola bilan muallimning o'zaro muomalasi, jiddiy, nozik ish. Ota yoki onaning vafot etishi bolaga og'ir qayg'u, iztirob keltiradi, bunday kulfatga ko'nikish bola uchun juda qiyin kechadi. Bunday bolalar o'z dardi, o'z kayg'usi bilan ovora, atrofda sodir bo'layotgan voqea - hodisalarga befarq qaraydigan bo'lib, yakkalanib qoladi. Muallim bunday bolaga g'amxo'r bo'lishi, yaxshi muomala qilishi uning ruhini ko'taradi. Bunday paytda muallimning o'ta rasmiy muomalasi yaxshi oqibatga olib kelmaydi, bolaning irodasini bo'shashtirib, qiyinchiliklarga bardosh berolmaydigan qilib qo'yadi. Bolalar orasida shundaylari ham borki, bo'lar otasi yoki onasi tirik bo'la turib o'z farzandlarini tashlab ketganlardir. Eng ishongan va yaxshi ko'rgan, eng yaqin odamidan ajralib qolgan bolaga qo'pol muomala qilish uni ranjitadi, qalbini jarohatlaydi. Kichkinagina haqsizlikka ham chiday olmaydigan, har bir narsadan xavfsiraydigan, kattalarning gapiga quloq solmaydigan, qo'rs, o'jar, o'zboshimcha bo'lib qoladi. Muallimning o'ta xushyorlik, e'tibor bilan to'g'ri muomala qilishi natijasidagina ularda kattalarga ishonch qayg'usi qayta tiklanishi mumkin.

Voqeiy hakoya. Karim beshinchi sinfda ikkinchi yilga qoldirildi. YAngi sinf rahbari SH. ayrim o'qituvchilar va bolaning o'qishiga kasal onasi e'tibor bermay qo'yanliklarini aniqladi. Karim darslarni muntazam qoldirar, uy vazifalarini bajarmas edi. Muallima Karimning oilasiga borib, u har kuni ertalab maktabga ketishi va uyga kech qaytishini bilib oldi. Onasi esa kasalligi tufayli bolasi nima

ish bilan shug'ullanayotganini nazorat etolmas edi. Bir kuni sinf rahbari Karimning uyiga ertaroq borib, uni maktabga birga olib ketmoqchi bo'ldi. Dars boshlanishiga hali bir soatdan ko'proq vaqt bo'lishiga qaramay Karim uyda yo'q edi. Karimlar oilasi yashaydigan tuman qo'rg'oni uncha katta bo'lmaganligi uchun o'smirlar ko'proq boradigan bozorchaga kirib o'tdi. Ne ko'z bilan ko'rsinki. Karim darvozadan kirgan joyda shaftoli sotib turgan edi. Karim bir necha kundan beri bozorda meva sotayotgani ma'lum bo'ldi. Bu mevalarni Karim shahar chekkasidagi jamoa xo'jaligining bog'idan o'g'irlab olib kelayotgan bo'lsa kerak, deb o'yladi sinf rahbari. SHanba kuni sinf rahbarining bir soatgina darsi bor edi. Maktabga borishdan oldin u yana bozorga yo'l oldi. Karim bozorda ham, uyida ham yo'q edi. Sinf rahbari jamoa xo'jaligining bog'iga qarab yurdi. Karimni kiyimlari yirtilgan, qo'l - oyoqlari kir, iflos, yig'lagan, nochor ahvolda uchratdi. qorovul uning qulidan mahkam ushlab, ismi, familiyasi kimligini, qaysi maktabda o'qishini surishtirayottan ekan. qorovulxonada kichikroq xaltada Karim daraxtdan o'zib olgan olmalar turardi. Muallimasini ko'rgach bola:

Nega hadeb mening orqamdan yurasiz, mendan nima istaysiz? - deb baqirdi.

Bu sizning bolangizmi? – qorovul muallimadan so'radi.

Ha, mening o'g'lim, – dedi sinf rahbari.

O'g'lingiz uchun tovon to'lashingiz zarur.

Qorovul bunday paytda ota - onaga aytish lozim bo'lgan gaplarni aytdi. Bu og'ir gaplarni eshitganidanmi, Karimga rahmi kelibmi yoki kasal onasiga rahmi kelganidanmi muallimaning ko'zlariga yosh keldi.

Mayli, o'zilgan mevalar uchun tovonni to'layman. U boshqa bunday qilmaydi. To'g'rimi, bolam? – deb Karimga qaradi. Bola ishonib – ishonmay muallimaning ko'zlaridagi yoshga hayratlanib qaradi. Muallima sumkachasidan pul chiqarib o'zatdi. Bu voqea Karimga qattiq ta'sir etdi. Sinf rahbari bolaning qo'lidan ushlab, yo'lda unga hech nima demay, o'z uyiga olib bordi, yuvintirdi, maktabga birga bordi. Maktabda oxirgi dars bo'layotgan edi. Darsdan so'ng ular birga bolanint uyiga bordilar. Karim muallimaga «Bu voqeani onamga ayt mang, men bu ishni boshqa qilmayman», – dedi. Darhaqiqat, bu voqea sinf rahbari bilan o'quvchi orasida sir bo'lib qoldi. SHundan buyon ko'p yillar o'tdi. Karimning onasi vafot etdi. U maktabni bitirib, qishloq xo'jalik institutiga o'qishga kirdi. Sinf rahbarining qilgan muomalasi, yaxshiligi bir umrga uning yodida qoldi.

Har bir bolani yaxshi odam qilib tarbiyalashda muallim xam, ota - ona ham manfaatdor. Maqsad birligi o'qituvchini ota - onalar bilan bog'lab turadi.

Bolani yoqtirsa ham, yoqtirmasa ham ota - onasi bilan aloqada bo'lish muallimning vazifasi. Muallimning ota - onalar orasidagi obro'si ko'pincha o'qituvchining fikri, mulohazalari asosida shakllanadi. Vaholanki, bolaning fikri xato bo'lishi ham mumkin. SHuningdek, muallimning ota - onalar to'g'risidagi fikri ham bolaning suvrati va siyratidan olgan taassurotlariga asoslanadi.

O'qituvchi odobi muallimda ham, ota - onada ham xato fikr, noto'g'ri taassurot qoldirmasligini taqozo qiladi.

Bu prinsipga avvalo muallim amal qilishi lozim, chunki u pedagog - tarbiyachi sifatida o'zini tutishi, mabodo ota - onalarning u haqidagi biror fikri xatoligini sezsa ham, mayda - chuyda o'tkinchi gaplarga berilib ketmasligi zarur.

Muallim ko'nglida kek saqlashi bola bilan muomalasida axloq qoidalarining bo'zilishiga sabab bo'ladi.

Muallimning ota - onalar bilan to'g'ri muomala qila olishi murakkab, nozik ish. Chunki hozirgi ota - onalarning ko'pchiligi o'rta yoki oliy ma'lumotli kishilar, ular vaqtli matbuot, televidenie, radio oroqali ko'pgina pedagogik axborotlarni bilib oladilar. Mulkchilik munosabatlarining o'zgarishi ham muomala odobiga ta'sir etadi. Bu hol muallimdan yuksak pedagogik madaniyatli bo'lishini taqozo qiladi.

Turli sabablarga ko'ra bolaning bir maktabdan ikkinchisiga o'tib o'qish hollari pedagogik amaliyotda uchrab turadi. o'quvchi bolalarning yangi jamoasiga qo'shilib ketgunicha ancha vaqt o'tadi. Bu davrda sodir bo'ladigan voqealar o'qituvchi bilan ota - onalarning muomala, munosabatlariga ham o'z ta'sirini o'tkazadi.

Voqeyi hikoya. Boshlang'ich maktabni a'lochilar qatorida bitirgan SHahlo beshinchi sinfda o'qishni boshqa shahardagi maktabda davom ettirdi. SHahloning kundalik daftarida matematikadan «uch» baholar paydo bo'layotgani ota - onasini tashvishga solib qo'ydi. SHahlo bir hafta darsga bora olmagan kunlari o'tilgan mavzularni bilmasligi bunga sabab bo'lgan, muallimga esa bu gapni aytishga cho'chiyotgan ekan. SHahloning onasi maktabga borib, sinf rahbari bilan maslahatlashdi. Ertasi kuni matematika o'qituvchisi: «Uyingda men haqimda har xil bo'lmag'ur gaplarni tarqatibsan», - deb SHahloga gapirdi. Onasining matematika o'qituvchisi bilan uchrashuvi ham dilsiyohlik bilan tugadi.

- Qizingiz «uch» olayotgani nega sizni buncha tashvishga solyapti. Bu erda hatto, eng qobiliyatli bolalar ham matematikadan besh» ololmaydi, - dag'dag'a qildi muallima.

- Mening qizim hali siz uchun qobiliyatsiz o'quvchi bo'lib qoldimi - bo'sh kelmadi SHahloning onasi.

Natija shu bo'ldiki, SHahloning matematikadan bilimi ham, baholari ham pasayib ketdi. Muallimning adolatsizligi o'quvchining qalbidagi ishonchni ham barbod qildi, matematikani o'rganishdan ixlosi qaytdi. Pedagogik - odobning muhim tamoyillaridan biriga - maktab bilan oilaning hamfikrliligi, hamkorligiga putur etdi.

Muallimning ota - onalar bilan aloqa qilish yo'llari, vositalari xilma - xildir. o'quvchining kundalik daftariga baho qo'yish, turli xabarlarini bitish, xat yozish, ota - onalar majlisi yoki boshqa yig'inlarda uchrashish, o'quvchining uyiga borish kabilar shular jumlasidandir.

O'quvchining kundalik daftaridan muallim axloqiy tarbiyaning, bolaga ta'sir o'tkazishning muhim vositasi sifatida foydalanishi mumkin va lozim. Aks holda u dars jadvali va uy vazifalari yoziladigan oddiy bir daftarga aylanib qoladi. Ayrim o'qituvchilar bolaning kundalik daftariga hatto, olgan bahosini qo'yishga ham e'tibor bermaydilar, sinf rahbarlari ham bu masalaga turlicha yondoshadilar. Ba'zilar bolaning hafta davomida olgan hamma baholarini yozib qo'ysa, ba'zilar faqat «ikki» yoki faqat «to'rt», «besh» baholarini va qoldirgan darslarinigina yozib, to'g'risiga imzo to'yadilar. SHu bilan birga kundalik daftarga bolaning hulqi va o'qishda erishgan yutuqlari, maslahat va takliflarini yozadigan sinf

rahbarlari ham bor. Bolaning kundalik daftarida uchraydigan: «Darslarda faolroq qatnashadigan bo'lding, muallimlaring sendan mamnun», «Fizika va biologiyadan dars qoldirgan kunlaringda o'tilgan mavzularni o'zlashtirib ol, boshqa fanlardan biliming yaxshi», «Jamoatchilik ishlariga, mehnatga munosabatingni o'zgartir, faolroq bo'l», «Sinfdoxlaring bilan xushmuomala bo'l o'zingni tuta bil, irodangni ishga sol», «Uyda nima ishlar qilishingni menga aytib tur» kabi yozuvlar shundan dalolat beradi. Muallim o'quvchi bilan gaplashayotgandek tuyulsa ham, aslida bu yozuvlar ota - onalar uchun ham eslatmadir.

Voqeyiy hikoya. Ettinchi sinf o'quvchisi To'lqin darslarni qoldiradigan odat chiqardi. Sinf rahbari bilan qo'pol muomala qiladigan bo'lib qoldi. Muallim «Onangga ayt, maktabga kelsin», - deb tayinladi unga. Lekin onasi maktabga kelmadi. Sinf rahbari bo'layotgan voqealarni ochiq - oydin aytish uchun To'lqin bilan birga uning uyiga bordi. To'lqinning onasi og'ir kasalga chalinib qolganini ko'rib, bu fikridan qaytdi. Onasiga To'lqin qo'li gul bola ekanligini aytib, uniki uyidan xabar olish, oilasiga qanday yordam kerakligini bilish uchun kelganini aytdi. Muallimning bu so'zlarini eshitib, To'lqin qattiq ta'sirlandi. Sinf rahbari hovlidan chiqib ketayotganida izidan etib kelgan To'lqin hayajondan ko'ziga yosh olib, sinf rahbaridan kechirim so'radi va boshqa o'zboshimchalik, intizomsizlik qilmasligini aytdi. SHundan so'ng uning yurish - turishi, hulqida katta o'zgarish bo'ldi. Ayrim sho'xliklari uchrab tursa ham muallimlar bilan yaxshi muomalada bo'lib, o'qishni bitirdi. U qarshi shahridagi zavodlardan birida katta usta bo'lib ishlamoqda.

SHunday ota - onalar ham borki, bo'lar - bo'lmasga bolasini jazolayveradi. Bunday vaziyatlarda muallim bolaning barcha xatolarini hadeb ota - onasiga aytaverishi shart emas. SHuningdek, hal etilgan mojarolar, ilgari bo'lib o'tgan voqealarni ham ota - onaga etkazaverish yaxshi natija bermaydi.

Tarbiya masalasida muallimniig va ota - onalarning fikrlari bir - biriga to'g'ri kelmasa ham bu sohada ular birga bajargan yaxshi ishlarini yo'qqa chiqarmaslik lozim. Pedagogik odob muallimdan ota - onalar bilan faqat ularning ko'magi zarur bo'lgan paytlardagina emas, balki muntazam ravishda aloqada, yaxshi muomalada bo'lib turishni talab etadi. SHu bilan, birga ota-onalar jamoatchiligining yordami bilan muallim bolaning hulqiga, axloqiy tarbiyasiga salbiy ta'sir etayotgan yoki maktab, muallimlar haqida nojo'ya so'zlarni aytib yuradigan ota - onalarga ta'sir etishi mumkin. Ayrim noqobil ota - onaning xatosini tashkil qilishga sinf ota - onalar jamoasini jalb etish ham maqsadga munofiqdir. Ayrim jamoatchi faollar ularga muallimdan ko'ra ko'proq ta'sir o'tkazishi mumkin.

Voqeyiy hikoya. Sanjar uy vazifalarini bajarmaydigan, darsga kechikib keladigan odat chiqardi. 5-sinf rahbari Sanjarning uyiga borib yashash, dars tayyorlash sharoitlarini bilib kelish uchun ota - onalar komitetining a'zosi Jo'raevni uning uyiga yubordi. Jo'raev Sanjarning uy sharoitidan xabardor bo'lgach, ota - onalar majlisida shunday dedi: «Bolani uyda nima qilayotganini otasi ham, onasi ham nazorat qilmas ekan. Uy vazifalarini ham Sanjar esiga tushganida va hohlaganida tayyorlaydi. Ba'zan uylariga mehmon kelib, ayniqsa, ziyofatbozlik, ulfatchilik avjiga chiqqan paytlarda dars tayyorlaydimi, o'qishga

boradimi - bunga e'tibor beradigan odam uyda topilmas ekan. Majlisda qatnashayotgan Sanjarning otasi norozilik bildirmoqchi bo'ldi: «Men ertadan kechgacha ishda bo'lsam, nima qilishim kerak?» - dedi. Ota - onalardan boshqa biri o'rnidan turib: «Nima, siz boshqalarni ishlamaydigan, bekorchi odamlar deb o'ylaysizmi?» - deb unga e'tiroz bildirdi. Bu majlisda noqobil otaga sinf rahbarining bir o'zidan ko'ra ota - onalarning ta'siri kuchliroq, bo'ldi.

Ayrim ota - onalarda, muallim mening o'g'lim yoki qizimga nisbatan noto'g'ri muomala, adolatsizlik qilyapti, degan taassurot mavjud bo'ladi. Bola, ko'pincha, o'zining biror nojo'ya hatti - harakatini, yomon qilig'ini o'zicha izohlab, to'g'ri deb hisoblab, muallimning tanbehini esa o'ziga nisbatan adolatsizlik deb, xato o'ylaydi va bu o'zining xato fikrini ota - onasiga etkazadi. Ota - ona ham bolaning so'ziga ishonib, voqea nima ekanligini aniqlamay, muallimni yomonlash ya'ni u haqida salbiy fikrga borish yo'liga o'tadi. Pedagogik odobning talablaridan biri shundan iboratki, muallim ota - onalar bilan muomala qilganida bu holatni e'tibordan qochirmasligi lozim. Pedagogik muomala odobining talablaridan biri o'qituvchining sabr - toqatli bo'lmog'i lozimdir. Ota - onaning maktab va boshqa o'qituvchilar haqidagi tanqidiy fikr - mulohazalarini diqqat bilan eshitish, hatto bunday tanqid noto'g'ri bo'lgan taqdirda ham, muallim ota - ona bilan muomalada o'zini tuta bilmog'i shart.

Lekin bunday muallim ota - onaning u haqida yoki boshqa muallimlar haqida aytayotgan fikrlariga befarq qarashi kerak, degan xulosa chiqmaydi. Bunday paytlarda prinsipsizlik ya'ni adolatsizlik ko'rsatish jamoatchilik orasida o'qituvchi haqida noto'g'ri fikr paydo bo'lishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimov I.A. «Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori» T.1997
2. Pedagogika nazariyasi .Maro‘zalar matini.To‘zuvchilar:prof. Xasanboev J, P.f.n. Usmonboeva M. T.TDPU 2001y
3. Pedagogika kursi Tursonov Z. Nishonaliyev I. T. «Uqituvchi» 1997 y
4. Ismoilva Z.K. Pedagogikadan amaliy mashg‘ulotlar . T Fan. 2001.
5. Didaktika o‘quv qo‘llanmasi. Rasulova . YO .T 2001y
6. “Mustaqillik” izohli ilmiy ommabop lug‘at. T. 2000y
7. Kaykovus “Qobusnoma”, T. 1991 y.
8. YUsuf Xos Xojib. "Qutadg‘u bilig" 1990 y.
9. Ma’rupov, Nurmuhamedov. “Qalb quyosh murabbiy”. T. 1987
- 10.M.O.Ochilov, N.Ochilova. “O‘qituvchi odobi.” T.o‘qituvchi 1997
- 11.YU.K.Babanskiy. Hozirgi zamon umumiy ta’lim maktablarida o‘qitish metodlari. T.1990